

ЦЕНТР
ЕКОНОМІЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ

АНАЛІТИЧНА
ЗАПИСКА

КИТАЙСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ СЛІД В УКРАЇНІ

Дослідження було підготовлено за підтримки Центру міжнародного приватного підприємництва (CIPE).

ПІДГОТУВАЛИ:

Дмитро Горюнов, старший економіст ЦЕС
Богдан Прохоров, економіст ЦЕС
Ганна Сахно, економістка ЦЕС

ДАТА:

24 вересня 2021 р.

ЗМІСТ

1.	Головне	5
2.	Вступ.....	6
3.	Двосторонні відносини.....	6
3.1.	Зовнішня торгівля	6
3.2.	Торгівельна дипломатія	9
3.3.	Корпоративна присутність.....	11
3.4.	Публічні закупівлі.....	14
4.	Ключові сектори.....	14
4.1.	Металургія	14
4.2.	Енергетика.....	16
4.2.1.	Атомна енергія.....	16
4.2.2.	Відновлювана енергетика.....	18
4.2.3.	Заміна природного газу синтетичним	19
4.2.4.	Інші проєкти	20
4.3.	Військовий сектор	21
4.3.1.	Кораблі	22
4.3.2.	Ракетна зброя.....	23
4.4.	Авіація та космос	23
4.4.1.	Пасажирські літаки	24
4.4.2.	«Мотор Січ»	25
4.5.	Сільське господарство та продовольство	27
4.5.1.	Торгівля.....	27
4.5.2.	Державна продовольчо-зернова корпорація	31
4.5.3.	Прибуття COFCO	32
4.5.4.	Інші проєкти та кейси.....	34
4.6.	Транспорт і інфраструктура	35
4.6.1.	Ініціатива «Один пояс, один шлях».....	35

4.6.2.	Швидкісний експрес	37
4.6.3.	Суперечка між sinohydro і «укравтодором»	38
4.6.4.	Інші проекти	39
4.7.	Технології	40
4.8.	Фінанси	43
4.8.1.	Валюта	43
4.8.2.	Платежі	44
4.8.3.	Фінансові ринки	45
4.9.	Освіта та культура	45
4.9.1.	Освіта	45
4.9.2.	Культура	48
5.	Практики	49
5.1.	Дипломатія	49
5.2.	Державна власність	50
5.3.	Корупція	51
5.4.	Боргові інструменти	54
5.5.	Офшори	59
5.6.	Суди	59
5.7.	Інтелектуальна власність	60
5.8.	Громади	61

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

- Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)
- Вільна та чесна конкуренція
- Менша роль держави за підвищення її ефективності
- Інформаційна прозорість та свобода слова
- Верховенство права та захист приватної власності
- Здорові та стабільні державні фінанси
- Економіка, що створена на засадах знань.

Для більш детальної інформації про ЦЕС просимо звертатися до Андрія Федотова, директора з комунікацій (тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua).

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та слідкувати за нами у соціальних медіа facebook.com/cesukraine or twitter.com/ces_ukraine.

Дослідження було підготовлено за підтримки Центру міжнародного приватного підприємництва (CPIE), Вашингтон, округ Колумбія. Документ не відображає думки CPIE або жодного його співробітника. CPIE не несе відповідальності за достовірність будь-якої вказаної інформації.

За інформаційної підтримки аналітичної системи YouControl.

1. ГОЛОВНЕ

Китай – це зростаюча супердержава, яка впливає на всі економіки світу. Україна зі своїм волатильним політичним ландшафтом не потрапила в китайську орбіту, як це трапилося з деякими іншими східноєвропейськими країнами. Тим не менше, протягом останніх семи років Китай нарощував обсяг торгівлі з Україною, придбав відносно великі активи у сфері енергетики та сільського господарства, а також намагався придбати актив з будівництва авіаційних двигунів. У цьому звіті ми розглянемо найголовніші зміни у двосторонніх українсько-китайських економічних відносинах та узагальнимо китайську ділову практику в Україні.

Головні висновки:

- Китай є **найбільшим торговим партнером** України. Загальний товарооборот зріс з 2% українського ВВП у 2001 році до 11% у 2020 році. З 2004 року Україна є нетто-імпортером. Однак структура торгівлі є вкрай нерівномірною. Україна переважно експортує сировину та імпортує перероблені товари, у тому числі високотехнологічні.
- Водночас **китайські ПІІ (прямі іноземні інвестиції) в Україну є незначними**. На початок 2021 року лише \$47 млн надійшли з материкового Китаю та ще \$60 млн з Гонконгу. Деякі інвестиції були спрямовані через Сінгапур, Нідерланди та інші офшори. Це звичайна китайська практика, пов'язана з внутрішньою інвестиційною політикою, а не з ухиленням від санкцій чи оптимізацією оподаткування.
- Китай **активно використовує боргові інструменти**, і Україна як боржник не є винятком. Багато проектів, здійснених за допомогою Китаю, передбачали позику значної суми грошей.
- Найбільшими інвесторами є **державні підприємства (ДП)**. Це пов'язано з тим, що інвестиції мають не лише комерційні, а й політичні цілі. Кредити зазвичай також надають державні банки. Китайські компанії найчастіше працюють з українськими державними підприємствами, передусім в енергетиці та сільському господарстві.
- Китай зазвичай **не готовий брати на себе ризики**. Більшість угод передбачають участь українського уряду і державні гарантії. У деяких випадках ці гарантії частково виконані. Також не практикується пряма участь у галузях, які дуже сильно регулюються.
- Більшість китайських інвестицій зроблені з тактичних міркувань та **створюють незначну додану вартість**. Існує мало нових проектів, які створюють робочі місця і приносять користь ланцюжкам доданої вартості. Найбільші китайські активи були створені іншими компаніями, а потім куплені або отримані як застава.
- Багато оголошених проектів і угод так і не були реалізовані. Це може означати, що **вимагалися спеціальні умови**, щодо яких не була досягнута домовленість. Щодо деяких реалізованих проектів такі умови справді були передбачені (наприклад, в обхід законодавства про державні закупівлі). Ще одне можливе пояснення – **невміння китайців працювати в таких мінливих умовах**.
- У рамках експортних контрактів у сфері високих технологій Китай часто намагається включити у контракт пункт **про передачу інтелектуальної власності**. А якщо такі положення не передбачаються, китайські компанії намагаються провести зворотню розробку та самостійно сконструювати пристрій / машину / транспортний засіб.

2. ВСТУП

У цій аналітичній записці ми намагаємось оцінити масштаб китайської економічної присутності в Україні і з'ясувати, чи використовує Китай свій капітал для впливу на українську політику і суспільство. Аналізуючи китайську залученість, ми спробували розглянути як загальний обсяг китайського корпоративного сліду, так і китайський слід у ключових секторах. Ми розділили китайську економічну присутність на певні категорії. Звіт структурований відповідно.

Двосторонні економічні відносини. Аналіз торговельних потоків супроводжується аналізом відповідних політик, як-от членство в торгових організаціях і протекціонізм. Після цього ми аналізуємо прямі іноземні інвестиції (ПІІ) і корпоративну присутність, описуємо найбільших китайських гравців, їх історію в країні та фінансові показники. Також описується участь китайських компаній у публічних закупівлях.

Вплив у основних секторах. У цьому розділі описуються торговельні потоки, інвестиції та угоди в конкретних секторах, як-от металургія, енергетика, військова справа, авіація і космос, сільське господарство і продовольство, транспорт та інфраструктура, фінанси та технології. Культура і освіта також включені сюди як окрема тема.

Практика і моделі. У цьому розділі ми описуємо найбільш поширені практики китайських інвесторів в Україні. Практики включають дипломатичні стосунки, державну власність, корупцію, боргові інструменти, офшорні юрисдикції, судові та арбітражні позови, а також питання інтелектуальної власності. Тут також наведено відповідний досвід інших країн.

3. ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ

3.1. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ

Китай є найбільшим торговим партнером України. Торгівля товарами має довгострокову тенденцію до збільшення як експорту, так і імпорту. Зараз на торгівлю з Китаєм припадає 10,9% ВВП і 15,1% загального зовнішньоторговельного обороту, тоді як 20 років тому ці частки становили 1,9% і 2,3% відповідно.

З 2005 року сальдо торгового балансу України з Китаєм є від'ємним. Нестабільність торгового дефіциту вказує на **сильну залежність від цінової конкуренції**, що може означати, що більшість торгових потоків не мають стратегічного значення для обох сторін. Щоразу, коли гривня сильно знецінювалася (як, наприклад, наприкінці 2008 і на початку 2015 року), імпорт падав, а експорт зростав, тим самим зменшуючи торговий дефіцит приблизно в два рази. Винятком був 2020 рік, коли це сталося без валютної кризи, оскільки споживчий імпорт сповільнився через COVID-19, а експорт товарів не постраждав і навіть збільшився.

Рисунок 1. Торгівля товарами України з Китаєм

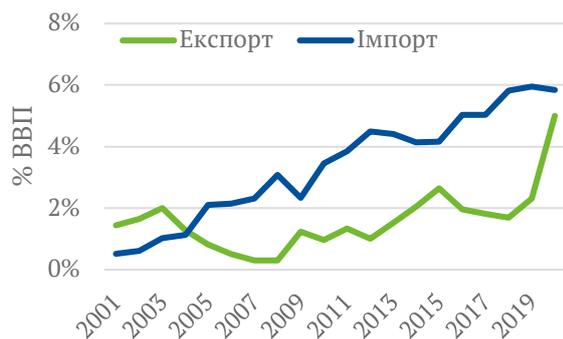
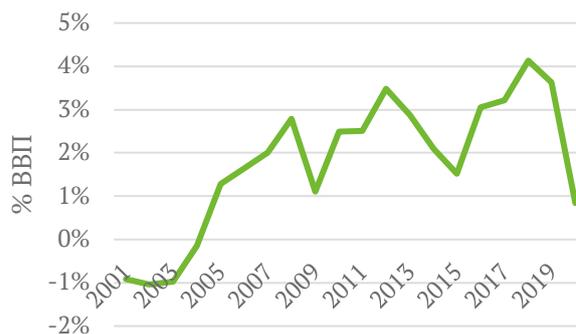

Рисунок 2. Торговий дефіцит

Джерело: Держстат

За винятком перших кількох років, щодо яких наявні статистичні дані, і 2020 року, в торгівлі переважав китайський експорт, який у середньому майже втричі перевищував український, а в 2008 році – майже в дев'ять разів. Причина в тому, що Китай є найбільшим у світі виробником споживчих і багатьох проміжних товарів. Це простежується у структурі китайських поставок в Україну.

Рисунок 3. Основні імпортовані товари України з Китаю в 2020 році

Джерело: Держстат

За деякими товарами Китай домінує над іншими постачальниками. Це переважно споживчі товари, як-от текстиль та взуття, велосипеди та кухонне начиння. Китай також домінує на ринку фотоелектричних приладів для сонячних електростанцій. Антибіотики є єдиною критичною з точки зору національної безпеки статтею в цьому переліку.

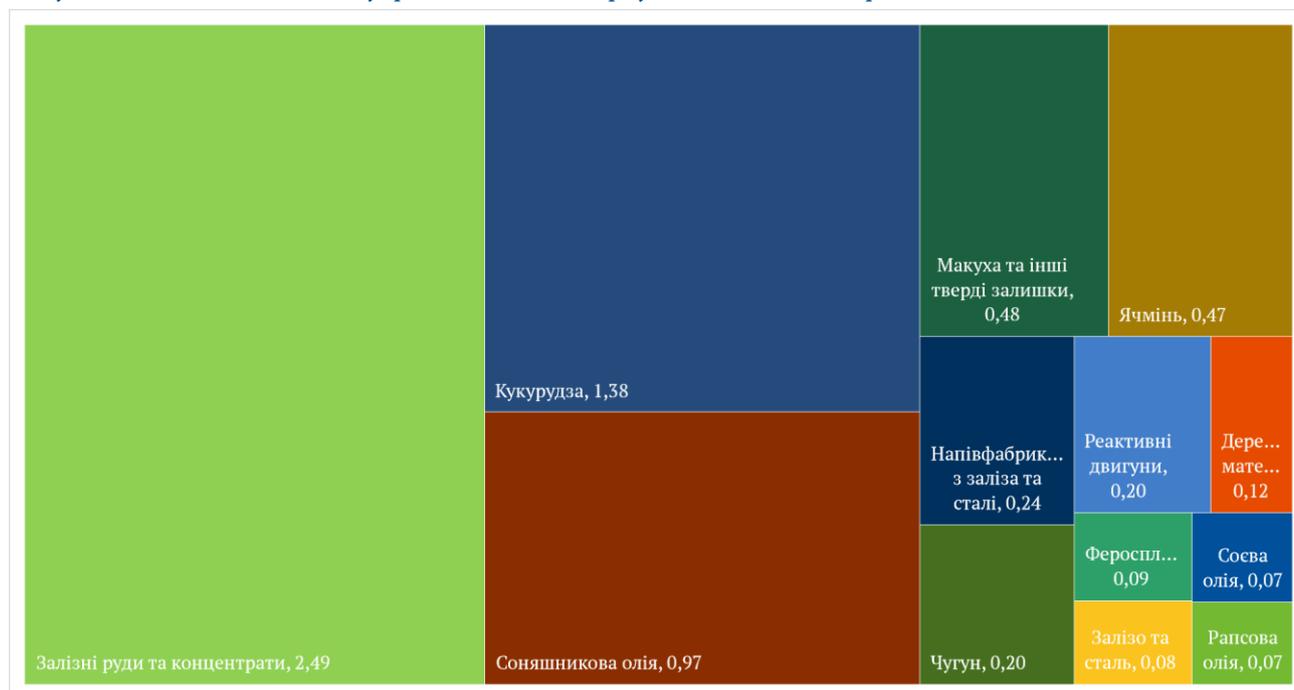
Рисунок 4. Частка Китаю в українському імпорті в 2020 році

Джерело: Держстат

Однак у 2020 році український експорт майже подвоївся до рекордних \$7 млрд і практично наздогнав імпорт. Структура українського експорту сильно зміщена в бік сировинних товарів. Основними статтями експорту є залізна руда, сільськогосподарська продукція і деякі види продукції з кольорових металів. Єдиними основними високотехнологічними виробами є турбореактивні двигуни, вироблені здебільшого компанією «Мотор Січ» (детальніше див. Розділ 4.4.2). Більшість промислових товарів Китай виробляє сам, а імпортує лише ті, які не в змозі виробляти.

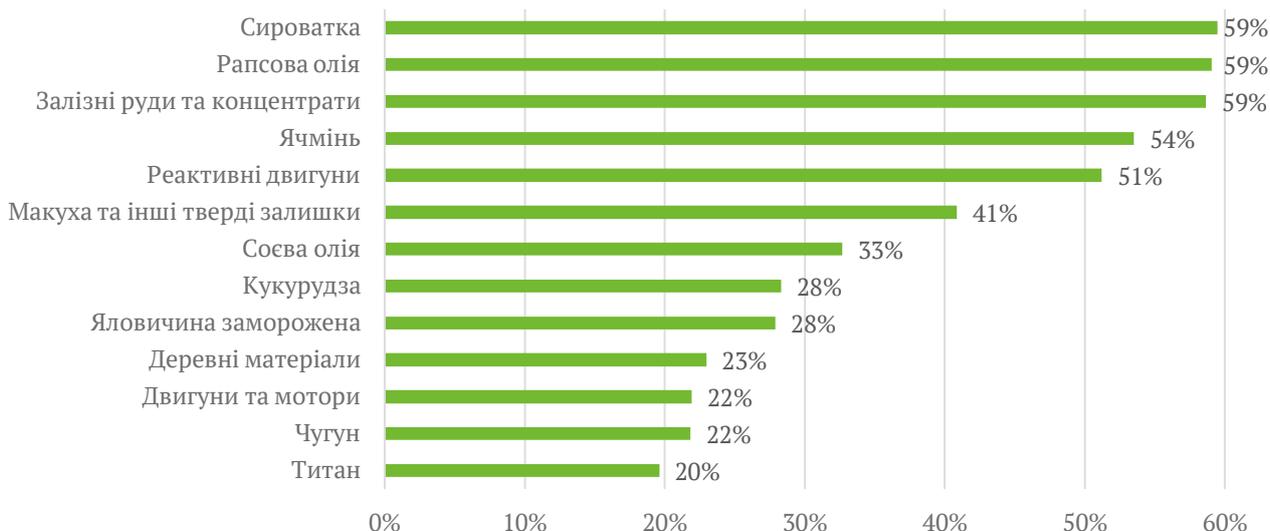
Рисунок 5. Найбільші статті українського експорту до Китаю в 2020 році

Джерело: Укрстат

Китай є великим покупцем деяких товарів. Серед важливих статей експорту (в грошовому еквіваленті) частка Китаю становить приблизно половину всього українського експорту залізної руди, ячменю, турбореактивних двигунів і макухи. Однак, крім турбореактивних двигунів, експерти зазвичай не приділяють багато уваги торгівлі цими товарами, оскільки ринки цих продуктів є глобальними і їх можна перенаправити куди завгодно.

Рисунок 6. Частка Китаю в українському експорті в 2020 році

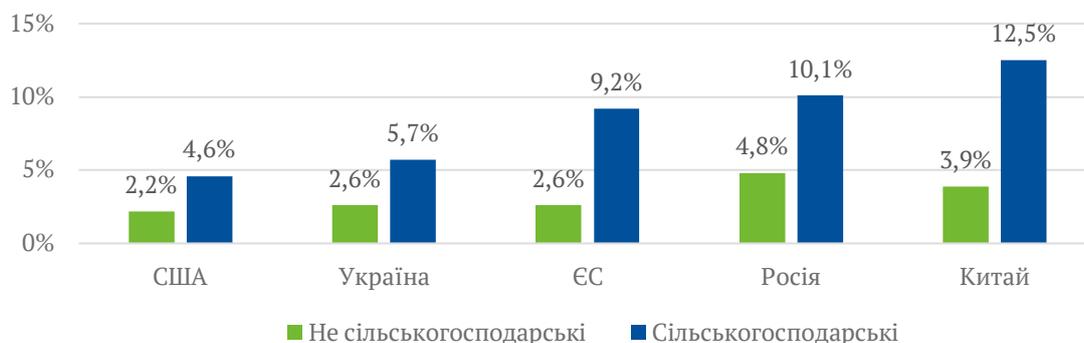
Джерело: Укрстат

3.2. ТОРГІВЕЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ

Китай став членом СОТ у грудні 2001 року. Як новачок, Китай був змушений більше знизити торговельні бар'єри, ніж розвинуті країни, які приєдналися до організації раніше.

Проте його тарифи є вищими, ніж у розвинених країнах і країнах, які пізніше вступили в СОТ (наприклад, у таких країнах, як Україна, що вступила до СОТ у травні 2008 року).

Рисунок 7. Зважені імпорتنі тарифи

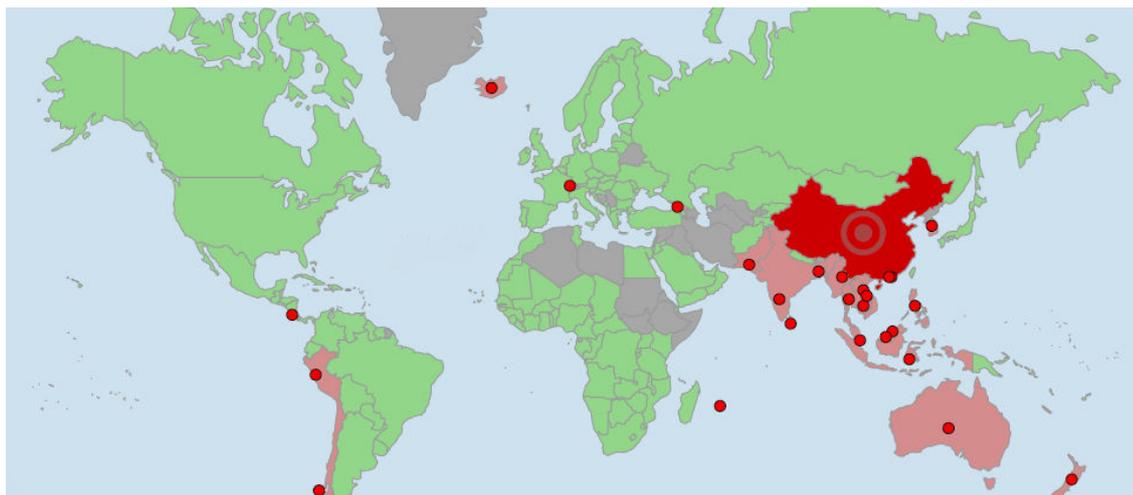

Джерело: СОТ¹

Китай приєднався до тенденції регіоналізації ще до вступу в СОТ. Країна має 25 регіональних торгових угод (РТУ), але вони зосереджені в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Випадки РТУ за межами регіону трапляються рідко. З європейськими країнами існує тільки три китайських РТУ: це Грузія, Ісландія і Швейцарія. Угода про вільну торгівлю з Грузією вступила в силу в 2017 році. Переговори тривали сім місяців.

¹ World Tariff Profiles 2020. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles20_e.pdf

Рисунок 8. Регіональні торговельні угоди з Китаєм

Джерело: COT²

Україна згадувалася в двох заявах китайських послів у 2016 році³. Під час свого візиту до Китаю в 2018 році тодішній перший віце-прем'єр Степан Кубів запропонував Пекіну почати підготовку техніко-економічного обґрунтування⁴. У 2020 році сторони розпочали етап виконання цього завдання.

Членство в COT і РТУ не врятували Китай від захисних заходів. За даними COT, Китай як експортер нині є найчастішим антидемпінговим респондентом у світі. Протягом 1995-2020 років проти Китаю було висунуто 1440 ініціатив, що становить майже чверть від їх загальносвітової кількості. Крім того, 73% цих ініціатив (загалом 1049) закінчились впровадженими заходами (насамперед у формі додаткових імпорتنих тарифів). Найбільш постраждали такі галузі, як чорна металургія, хімічна промисловість, машинобудування, пластмаси і гума, текстильна промисловість (в порядку зростання частоти).

Рисунок 9. Кількість антидемпінгових ініціатив проти Китаю

Джерело: COT⁵. Частка означає відсоток Китаю в загальній кількості антидемпінгових ініціатив проти всіх країн

² Regional Trade Agreements database. <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>

³ Киеву и Пекину пора готовить создание ЗСТ между Украиной и Китаем – глава китайской дипмиссии. <https://interfax.com.ua/news/economic/340717.html>

Китай – за создание ЗСТ с Украиной, но не знает позиции Киева. <https://interfax.com.ua/news/economic/381622.html>

⁴ Україна запропонувала Китаю розпочати спільні консультації щодо передумов створення зони вільної торгівлі Україна-Китай. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f5db53e3-b8c5-4d1d-8ae8-51bf4b45f7e3&title=UkrainaZaproponuvalaKitaiuRozpochatiSpilniKonsultatsiiSchodoPeredumovStvorenniaZoniVilnoiTorgivliUkrainaKitai&showMenuTree=true?iahfrpepcoaaakld>

⁵ Statistics on anti-dumping. https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm

Таблиця 1. Поточні українські антидемпінгові заходи проти Китаю

Назва товару	Дата початку дії заходів	Дата завершення	Мито у розмірі
Лампи розжарювання електричні	Липень 2006	Серпень 2024	74,63%
Вироби, виготовлені з чорних металів, без електричної ізоляції	Серпень 2008	Травень 2025	123%
Труби безшовні нержавіючі	Грудень 2012	Грудень 2025	41,07%
Гумові пробки медичного призначення	Травень 2019	Травень 2024	8,45%
Прокат з корозійностійким покриттям	Липень 2019	Липень 2024	22,78%
Сталеві безшовні гарячекатані (гарячедеформовані) труби	Червень 2020	Червень 2025	51,52%
Сталеві кріплення	Вересень 2020	Вересень 2025	32,47 – 67,40%

Джерело: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України ⁶

Китай як ініціатор антидемпінгових ініціатив згадується набагато рідше. У Китаї було розпочато 288 антидемпінгових розслідувань, або менше 5% від загальної кількості у світі. І Україна тут теж постраждала. П'ятнадцять китайських антидемпінгових ініціатив були спрямовані проти України, 12 з них завершилися запровадженням заходів. Однак відтоді, як ці заходи були завершені, за даними Міністерства економіки⁷, і донині немає ані розслідувань, ані заходів проти України.

3.3. КОРПОРАТИВНА ПРИСУТНІСТЬ

Від 2018 року Китай є третім за величиною інвестором в світі, поступаючись тільки США і (технічно) Нідерландам. Поточні запаси ПІІ Китаю перевищують \$2 трлн.

Придбання по всьому світу активів, головним чином пов'язаних з ресурсами, – це спосіб забезпечення доступу до ресурсів для подальшого розвитку китайської економіки.

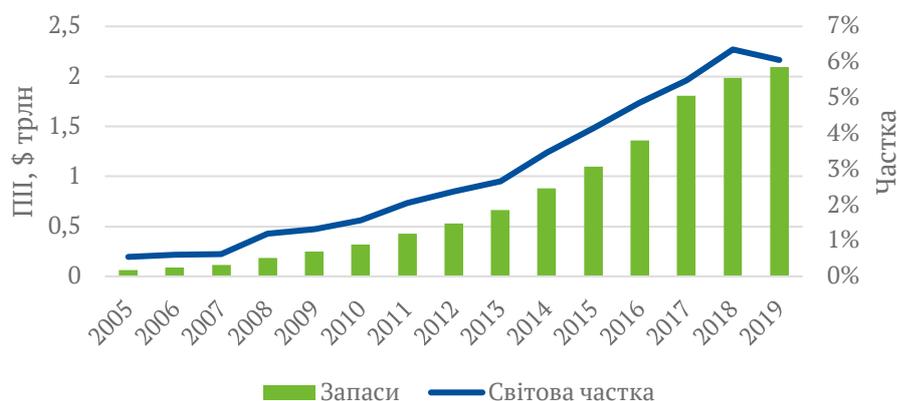
⁶ Restrictive measures against imports to Ukraine.

<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15>

⁷ Restrictive measures against Ukrainian goods on foreign markets.

<https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=68dcdf4a-cc3b-40e3-8aee-1c01949e7c55>

Рисунок 10. Накопичені ПІІ з Китаю

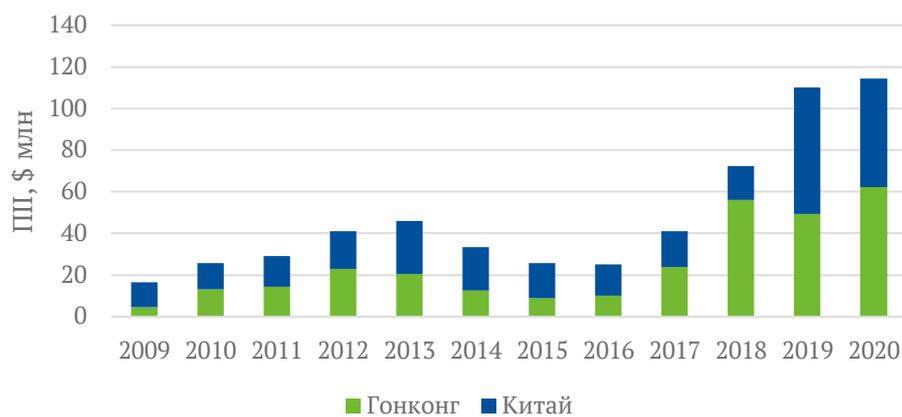

Джерело: ОЕСР

Втім, китайські ПІІ в Україну є відносно невеликими. Сукупний обсяг капітальних вкладень з материкового Китаю і Гонконгу ледь перевищує \$100 млн, що становить лише 0,3% від загального обсягу ПІІ в Україну. Навіть якщо ми включимо Сінгапур, поширену офшорну юрисдикцію для іноземних (китайських) інвестицій, то загальна сума становитиме лише 1% від загального обсягу ПІІ (порівняно з 1,7% із США чи Польщі, 2% з Росії, 2,3% з Франції та 4,5% з Німеччини чи Великобританії).

Однак ми не можемо зробити подібного припущення для Кіпру, Британських Віргінських островів і Нідерландів, оскільки вони широко використовуються інвесторами в усьому світі. Але загальний акціонерний капітал, де кінцевими бенефіціарами є китайці (незалежно від безпосередньої юрисдикції), за даними бізнес-реєстру, становить близько \$180 млн.

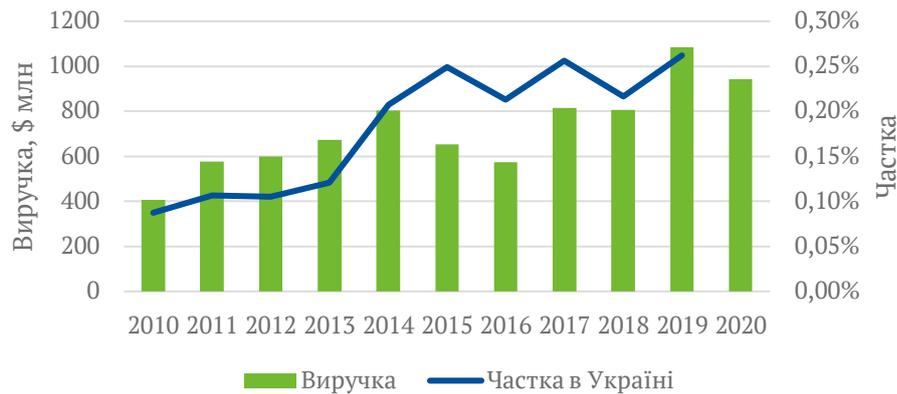
Рисунок 11. Накопичені капітальні ПІІ з Китаю в Україну

Джерело: Укрстат, Національний банк України

Китайських компаній в Україні не дуже багато. За даними українського бізнес-реєстру, **менше 500 юридичних осіб** мають власників з материкового Китаю чи Гонконгу. З них лише 40 мали річний дохід, що перевищував \$1 мільйон. Ліва частина всієї виручки належить чотирьом групам (див. Табл. 2). Три з них – державні, одна – приватна з Гонконгу. З-посеред великих і середніх компаній тільки одна з китайською інвестицією заснована з нуля (СЕС).

Рисунок 12. Виручка 150 найбільших китайських компаній в Україні

Джерело: YouControl

Таблиця 2. Десять найбільших китайських компаній в Україні

Компанія	Галузь	Номінальне походження	ДП	Частка	Акціонерний капітал, \$ млн	Активи, \$ млн	Виручка, \$ млн
COFCO *	Сільське господарство	Нідерланди	Так	100%	7,6	195,8	583,8
Watsons	Роздрібна торгівля	Нідерланди	Ні	100%	2,1	62,0	102,1
CNBM *	Енергетика	Сінгапур	Так	100%	63,3	326,7	99,9
CCEC	Будівництво	Китай	Так	100%	7,5	8,2	1,7
World Fiber / Ocean Blue	Переробка	Китай	Ні		2,4	12,8	10,7
Xinwei	ІТ та телекомунікації	Кіпр	Ні	100%	8,6	0,07	0
Tianjin *	Енергетика	Китай	Ні		9,7	16,4	1,8
Risen Energy	Енергетика	Гонконг	Ні		0,9	3,3	0,9
XINGFU JIAN	Енергетика	Китай	Ні		3,3	14,8	0
Henan Province Huang Fan Gui Industrial Group	Сільське господарство	Китай	Так		10,5	4,0	0,5

Джерело: Міністерство юстиції України / YouControl, активи та виручка станом на 2020 рік

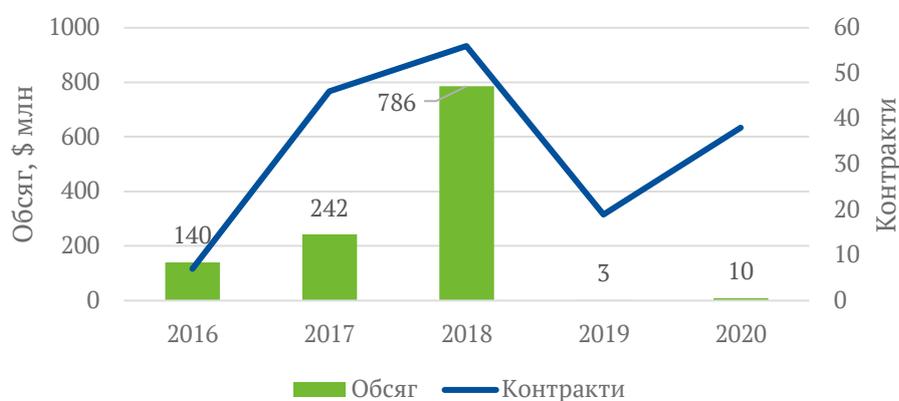
* Включено кілька юридичних осіб

3.4. ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ

Іноді китайські компанії беруть участь у тендерах на державні закупівлі в Україні. У 2016-2020 роках (більш рання інформація недоступна, оскільки Prozorro, державна онлайн-платформа для публічних тендерів, почала роботу лише наприкінці 2015 року) такі учасники виграли 166 контрактів на суму майже \$ 1,2 млрд доларів.

Однак лєвова частка цієї суми припадає на один тендер. У 2018 році компанія Dongfang Electric International Corporation (DEIC) виграла контракт на реконструкцію шостого енергоблоку Слов'янської ТЕС на \$684 млн (докладніше про цю операцію див. у розділі 4.2.4). Крім цього, було кілька контрактів середнього обсягу (по \$20 млн і більше), а решта були зовсім невеликими. Такі контракти датовані 2016-2017 роками, а в наступні роки китайським компаніям не вдалося отримати значних контрактів.

Рисунок 13. Контракти на державні закупівлі, виграні китайськими компаніями

Джерело: Prozorro, розрахунки CES

Таке уповільнення активності може бути пов'язано з деякими недобросовісними практиками. За словами експертів, китайські компанії спочатку пропонували дуже привабливі умови, але після перемоги у тендері намагалися виграти час, підвищити ціну і змінити деякі умови. Згодом були встановлені спеціальні умови закупівель для запобігання подібних практик. Тепер від підрядника часто вимагають підписати всі необхідні документи в чіткі терміни.

Ця теза частково підтверджується тим, що китайські компанії частіше та активніше за інших учасників вступають у цінову конкуренцію. Середня економія (порівняно з цінами, очікуваними організаторами тендеру) по лотах, виграних китайськими компаніями, становить 18,88%, що в п'ять разів перевищує середній ринковий показник (3,76%).

4. КЛЮЧОВІ СЕКТОРИ

4.1. МЕТАЛУРГІЯ

На ринку чорних металів Україна і Китай – радше конкуренти, а не партнери. Після кількох п'ятирічок індустріалізації Китай став світовим лідером у галузі: з 2009 року на його частку припадає близько половини світового виробництва.

Нині Китай виробляє понад мільярд тонн на рік, що більше, ніж усі країни світу 20 років тому. Виробничі потужності України – на два порядки нижче.

Рисунок 14. Виробництво сталі в Китаї

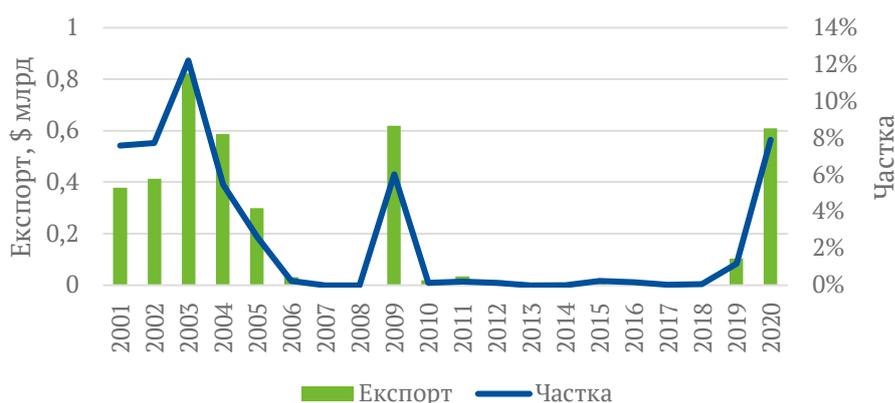

Джерело: Всесвітня асоціація сталі

На початкових етапах промислового розвитку Китай не вагаючись вдавався до захисних заходів. Майже відразу після вступу країни до СОТ у грудні 2001 року і одночасного обмеження доступу на ринки ЄС і США почалося антидемпінгове розслідування щодо імпорту холоднокатаного прокату з п'яти країн, у тому числі з України. Був введений попередній 25% тариф. Після двох місяців переговорів Україна і Китай підписали меморандум про безмитну квоту, а потім Китай ввів квоти для всіх країн, щодо яких проводилося розслідування. Початковий термін складав 180 днів, але потім цей термін був продовжений на три роки.

Через рік, у травні 2003 року, поведінка українських виробників металу була визнана демпінговою і введені антидемпінгові тарифи (12-22% залежно від підприємства). У жовтні 2003 року тарифи були переглянуті до 49% (для «Запоріжсталі»). У вересні 2004 році тарифи були скасовані у зв'язку зі зростаючим попитом Китаю на дану продукцію. Однак зростання внутрішнього виробництва в Китаї все одно призвело до скорочення імпорту. Імпорт фактично зупинився в 2006 році. Відтоді Китай лише зрідка закуповував українську сталь.

Рисунок 15. Експорт неблагородних металів з України до Китаю

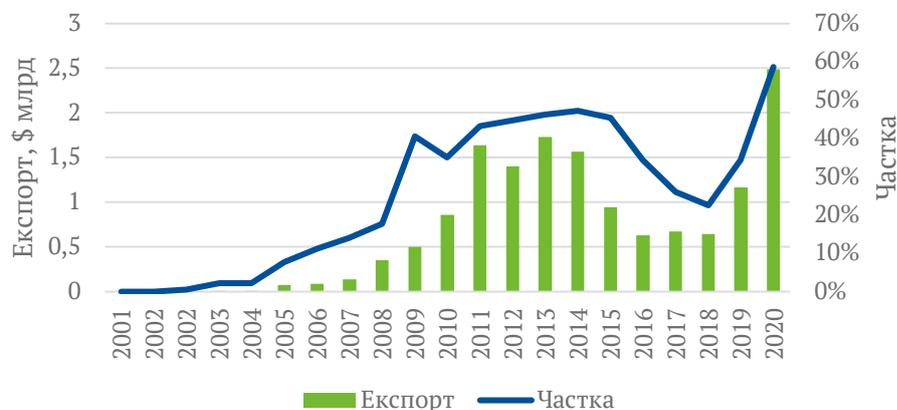
Джерело: ITC TradeMap

Натомість **Китай імпортує залізну руду з України**. У 2005 році Північний та Центральний гірничо-збагачувальні комбінати почали постачати руду до Китаю. Пізніше того ж року до них долучився Полтавський ГЗК. Щорічний обсяг досяг свого піку в 2020 році, коли Україна продала 27 мільйонів тонн залізної руди на суму майже \$2,5 мільярди, або 60% від загального експорту української руди.

Дві третини – це неагломеровані руди та концентрати, ще третина – агломеровані. У цій торгівлі беруть участь усі основні гірничодобувні компанії України.

Холдинг «Метінвест» 2009 року почав використовувати судна типу кейпсайз (найбільші суховантажні судна) для доставки залізної руди до Китаю.

Рисунок 16. Експорт залізної руди з України до Китаю

Джерело: ITC TradeMap

А 2021 року, після 2-річних переговорів, компанія Centravis Production Ukraine отримала право на поставку безшовних труб для Sinorec – нафтовидобувної компанії, другої за величиною в світі.

Немає жодних свідчень ПІІ з Китаю в українському металургійному секторі. У 2005 році було заявлено, що державна компанія Sinosteel готова інвестувати \$1 млрд у будівництво Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд (КГЗКОР), діяльність якого припинилася після розпаду Радянського Союзу. За умовами цієї пропозиції європейські партнери (Україна, а також Румунія та Словаччина, які вже мали частку в цьому проекті) мали вкласти у проект не менше \$2 млрд. Нині корпорація Sinosteel є другим за величиною в Китаї імпортером залізної руди. Аналогічно 2012 року державне підприємство Changyang Hongxin Industrial Group, Ltd. (CHIG) заявило, що зацікавлене в придбанні Великотокмацького родовища марганцевих руд і готове інвестувати близько \$1 млрд. Але подальшої діяльності за цими проектами не було.

Однак **китайські підрядники активно займаються технічною модернізацією українського металургійного сектора.** У 2006 році Міністерство економіки оголосило, що китайські підприємства планують модернізувати найбільші металургійні комбінати України – «Міттал Стіл Кривий Ріг» (нині «АрселорМіттал Кривий Ріг»), «Запоріжсталь» та ММК ім. Ілліча. Так, 2010 року ММК ім. Ілліча завершив монтаж установки вдування пилувугільного палива китайського виробництва. «АрселорМіттал Кривий Ріг» 2020 року обрав компанію Sinosteel як постачальника основного обладнання для будівництва нового гранувального заводу вартістю \$250 млн.

4.2. ЕНЕРГЕТИКА

Транспортні витрати не дають Китаю та Україні змоги напряму торгувати енергетичними ресурсами. Однак було багато угод щодо технологій, обладнання та відповідних послуг в енергетичному секторі.

4.2.1. АТОМНА ЕНЕРГІЯ

Це єдиний підсектор енергетики, де **з боку Китаю є попит.** Маючи близько 46 ГВт встановленої генеруючої потужності, Китай є третім найбільшим споживачем ядерної енергії в світі. Ще більше

реакторів загальною додатковою потужністю 60 ГВт заплановано збудувати або вже будуються. Тому країна зацікавлена у співпраці з іншими користувачами атомної енергії, в тому числі з Україною. На Тяньваньській АЕС в Ляньюнгані використовуються реактори ВВЕР-1000 радянського/російського зразка – це основний тип реакторів, використовуваних на українських АЕС (лише два реактори ВВЕР-440 встановлені на Рівненській АЕС).

По-перше, **Україна постачає деякі компоненти для атомних електростанцій.** У 2004 році російський виробник «Силові машини» оголосив про плани залучити українську компанію «Турбоатом» до будівництва двох нових реакторів ВВЕР-1000 для Тяньваньської АЕС. У 2019 «Енергомашпецсталь» з Краматорська (належить «Росатому»⁸⁸) отримала два значних контракти на поставку комплектуючих для 7-го і 8-го реакторів цієї АЕС, а також для 3-го і 4-го реакторів АЕС Худабаво.

По-друге, **українські фахівці діляться своїм досвідом з китайськими колегами.** У 2003 році китайська делегація інженерів вивчала роботу парогенераторів та процеси контролю стану обладнання на Південноукраїнській АЕС. У 2005 році Державний комітет ядерного регулювання України та Національна адміністрація ядерної безпеки Китаю (NNSA) підписали угоду про співпрацю. Згодом того ж року на Рівненській АЕС побували фахівці Корпорації ядерної енергії Джянгу (JNPC), які стали свідками запуску 4-го реактора.

У 2009 році «Укратоменергобуд» (будівельна компанія атомної енергетики) і JNPC підписали меморандум про співпрацю, що включає проектування, виготовлення обладнання для електростанцій та утилізації ядерних відходів і виробництво підйомних машин. У 2010 році «Енергоатом», оператор українських АЕС, підписав меморандум з Китайською генеральною ядерною енергетичною групою (CGNPC), а 2011 року – з Китайською національною ядерною корпорацією (CNNC).

Однак одночасно Китай розробляв власні ядерні технології і згодом почав продавати їх за кордон. У 2016 році «Турбоатом» і Dongfan Electric підписали меморандум про співпрацю. Також обговорювалася поставка потужних генераторів для Хмельницької АЕС. У 2017 році китайська компанія поставила нагрівач низького тиску для французької компанії EDF, що стало першою поставкою в Євросоюз. Згодом того ж року Китайська національна ядерна корпорація (CNNC) і Індустріально-комерційний банк Китаю (ICBC) запропонували Україні побудувати 4-й реактор для Хмельницької АЕС за китайською запатентованою технологією Hualong One (на базі французького реактора M310). Це було ще до того, як перший такий реактор вступив у комерційну експлуатацію (це сталося лише 31 січня 2021 р. в Китаї). Інформація щодо розгляду цієї пропозиції відсутня.

Були також переговори щодо ядерного палива. У 2015 році велися переговори про розробку Китайською корпорацією з атомної енергетики (CNEIC) Новокостянтинівського уранового родовища, що перебувало на балансі Східного гірничо-збагачувального комбінату. Компанія «Ядерне паливо» і CNEIC підписали меморандум. Новокостянтинівське родовище – єдине в Україні і одне з найбільших у світі родовищ урану. У 2016 році переговори продовжилися, обговорювалися \$600 млн інвестицій на розробку. Але роботи з обох проектів не велися. Зрештою гірничодобувний проект був переданий турецькій компанії.

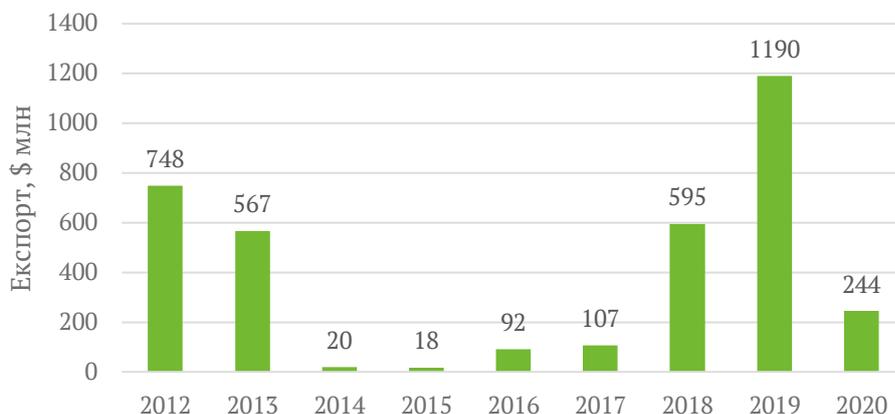
⁸⁸ Росатом. История сотрудничества.

<https://www.rosatom-easteurope.com/rosatom-in-country/history-of-cooperation/>

4.2.2. ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА

Китай є найбільшим виробником і експортером обладнання для електростанцій, що працюють на відновлюваних джерелах енергії: його частка у світовому експорті 2019 року становила 42%. Він активно пропагує використання «зеленої» енергії в усьому світі і отримує вигоду від стимулюючого регулювання, як-от «зелені» тарифи.

Рисунок 17. Імпорт фотоелектричних приладів з Китаю до України

Джерело: ITC TradeMap

Відновлювані джерела енергії стали **галуззю з найбільшою часткою китайського капіталу в Україні**, але це сталося цілком випадково. Державна Китайська національна група будівельних матеріалів (CNBM) володіє десятима сонячними електростанціями в Миколаївській та Одеській областях встановленою потужністю 267 МВт. Їх загальний акціонерний капітал становить 1,761 млрд грн (\$63 млн), або близько третини від загальної участі Китаю в капіталі українських компаній.

В 2010 році ці об'єкти побудувала Active Solar, формально австрійська компанія, яку на ринку пов'язують з братами Ключевими. До 2014 року вони належали до близького оточення тодішнього президента Віктора Януковича: Андрій був головою Адміністрації президента, Сергій – народним депутатом (Партія Регіонів). Поновлювані джерела енергії стали прибутковою галуззю після того, як у вересні 2008 року були введені стимулюючі тарифи для зеленої енергетики, одні з найвищих тарифів у світі.

Завдяки таким привабливим ставкам китайська участь була суто комерційною. CNBM – велика державна компанія, орієнтована, головним чином, на виробництво будівельних матеріалів. Її дочірня компанія виробляє фотоелектричні панелі для сонячних електростанцій. Ця компанія постачала панелі Active Solar і одночасно фінансувала цю інвестицію. Але після того як Янукович та його сподвижники втекли 2014 року з України, CNBM стала єдиним власником цих активів. Українська влада схвалила придбання у 2016 році.

Рисунок 18. Виручка Active Solar / CNBM в Україні

Джерело: YouControl

Коли розпочалася кампанія зі зниження «зелених» тарифів, CNBM намагалася скористатися правом власності. У грудні 2016 року компанія заявила, що може оскаржити рішення парламенту про зниження «зеленого тарифу» в 1,8 рази⁹. Згодом народний депутат Андрій Герус в інтерв'ю повідомив, що позов на суму \$500 млн справді поданий, планувалося подати більше, але у серпні 2020 року CNBM пообіцяла відкликати позов і не подавати нових претензій¹⁰. Експерти кажуть, що це пов'язано з тим, що друге зниження тарифів було невеликим (за обома зниженнями разом – у два рази).

4.2.3. ЗАМІНА ПРИРОДНОГО ГАЗУ СИНТЕТИЧНИМ

Маючи понад 90% запасів енергетичних ресурсів у вигляді вугілля, Китай почав шукати альтернативи, оскільки спалювання вугілля призводить до величезного забруднення атмосфери, зокрема, через викиди вуглекислого газу. Однією з таких альтернатив є виробництво із вугілля синтетичного природного газу (СПГ). Близько 80 проєктів (загальна потужність 300 млрд кубометрів газу на рік) перебувають нині на різних стадіях реалізації. Станом на 2019 рік функціонували заводи потужністю 6 млрд кубометрів. Окрім екологічних проблем (велике споживання води та наразі високі викиди вуглекислоти), такі проєкти також є дуже дорогими. Прагнучи досягти економії масштабу, Китай намагався продати технологію іншим країнам.

Проєкт із заміни газу на СПГ в Україні провалився. У 2012 році Міністерство енергетики та вугільної промисловості України та Державний банк розвитку Китаю підписали протокол про заміну споживання природного газу вугільним газом. Згодом того ж року був прийнятий закон про надання державних гарантій по кредиту від Китайського банку розвитку (CDB) на 29,5 млрд грн (\$3,656 млрд) для реалізації проєкту.

У 2012 році Національна акціонерна компанія (НАК) «Нафтогаз України» залучила кредитну лінію від CDB в розмірі \$3,656 млрд для заміщення газу вугіллям. У рамках цієї програми в грудні 2013 року Міністерство енергетики та вугілля України домовилося з Китайською національною корпорацією хімічного машинобудування (CNCEC) та її дочірньою компанією Wuhan Engineering Co про співпрацю

⁹ China's CNBM could challenge Rada decision in international court to cut feed-in tariff for solar power plants.
<https://en.interfax.com.ua/news/economic/393904.html>

¹⁰ Андрей Герус: Не сказал бы, что люди с чемоданами денег ходят очень часто.
<https://oilpoint.com.ua/andrej-gerus-energoatom-czentrenergo-i-importerov-hotyat-po-ocheredi-pribit/>

в будівництві заводів з виробництва синтетичного природного газу. Підписання угоди відбулося під час візиту Президента Віктора Януковича в Китай на початку Революції Гідності.

У березні, після зміни режиму в результаті революції, «Газ України», дочірня компанія НАК «Нафтогаз України», скасувала тендер на передпроектні роботи з будівництва заводу з виробництва синтетичного природного газу (СПГ) та синтетичних рідких вуглеводнів (СРВ) шляхом газифікації вугілля. Тендер було скасовано через подання менше двох заявок. З 2015 року, після початку корпоративної реформи, «Нафтогаз» розпочав переговори з Китаєм щодо зміни переліку попередньо узгоджених проєктів та можливості розширення використання позики на \$3,665 млрд для проєктів у нафтогазовому секторі.

4.2.4. ІНШІ ПРОЄКТИ

Sinorec заявила 2011 року про готовність реконструювати Херсонський нафтопереробний завод (належить WOG). За попередніми оцінками, на це потрібно було \$800-850 млн. Жодної фактичної діяльності не проводилось.

У 2017 році енергетична інженерна компанія Xinjiang Beiken Energy Engineering Co. виграла чотири з 15 лотів тендеру ПАТ «Укргазвидобування» (УГВ, 100% належить НАК «Нафтогаз України») на проведення бурових робіт у Харківській і Полтавській областях в 2017-2019 роках на загальну суму 1,935 млрд грн (близько \$73 млн). Згодом того ж року «Укргазвидобування» підписало контракти з Shandong Kerui Petroleum Equipment і RG Petro-Machinery Group на поставку п'яти бурових установок на загальну суму 29,84 млн грн. Дві компанії, Xinjiang Beiken Energy Engineering (XBEE) та Zhongman Petroleum and Natural Gas Group (ZPNGG), виграла тендерні пропозиції по шести лотах з семи, оголошених наприкінці 2017 року в тендері «Укргазвидобування» на буріння 42 свердловин.

У 2012 році вугільна шахта ім. Мельникова (ПАТ «Лисичанськвугілля») отримала китайське обладнання, придбане за допомогою позики Банку розвитку Китаю (CDB) на \$85 млн під державну гарантію. Пізніше того ж року корпорація China Coal Technology & Engineering Group Corporation (CCTEG) та «Олександріярозрізбуд» уклали угоду про видобуток бурого вугілля. Потрібно було близько \$300 млн, можливо, в кредит від China Exim Bank під державні гарантії.

У 2001 році Міністерство енергетики та вугільної промисловості України та компанія Sinohydro Corporation Ltd (Китай)¹¹ підписали меморандум про співпрацю в будівництві гідроелектростанцій (ГЕС) в Україні. Пізніше ВАТ «Укргідроенерго» та Sinohydro Corporation Ltd підписали меморандум про будівництво Канівської насосної станції (КНС). У 2011 році вони підписали ще один меморандум в зв'язку з гострою необхідністю заміщення імпортованого з Росії природного газу газом, видобутим з вугілля та вугільних родовищ.

У 2018 році ВАТ «Укргідроенерго» та китайська інженерно-будівельна компанія CNEEC у присутності міністра економічного розвитку і торгівлі Степана Кубіва підписали меморандум із заявленою сумою \$500 млн про участь китайської компанії в добудові Дністровської ГАЕС. Водночас голова відповідного парламентського комітету Віктор Галасюк назвав неприйнятним намір «Укргідроенерго» замовити турбіни для третьої етапу будівництва у CNEEC замість вітчизняного «Турбоатома», який поставив турбіни для перших двох етапів.

¹¹ Sinohydro Corporation Limited – китайська транснаціональна корпорація зі штаб-квартирою в Пекіні, основною діяльністю якої є будівництво, інжиніринг, проєктні роботи в галузі гідралічних і гідроенергетичних станцій в Китаї і за кордоном. Sinohydro мала спір з Укравтодором з приводу розірвання контракту в 2020/2021 рр.

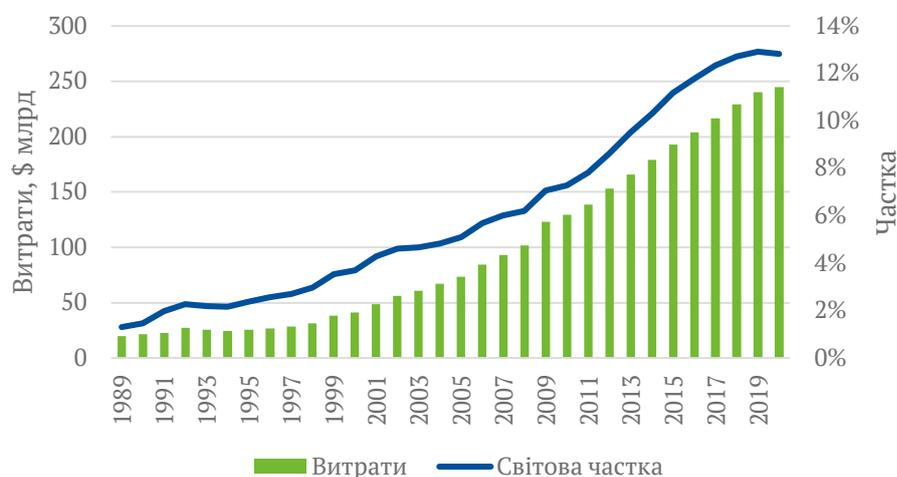
У 2018 році ПАТ «Донбасенерго» підписало контракт з державною міжнародною корпорацією Dongfang Electric (Китай) на реконструкцію 6-го енергоблоку Слов'янської теплової електростанції (ТЕС). Ціна контракту на реконструкцію з використанням технології СФВ (спалювання твердого палива в циркулюючому киплячому шарі) становила \$684,296 млн. Станом на 2020 рік Китай чекав надання державних гарантій від України для інвестування \$600 мільйонів у будівництво нового блоку. Пізніше шостий блок Слов'янської ТЕС був включений до переліку пріоритетних для держави інвестиційних проєктів на 2020-23 роки, затвердженого Кабінетом Міністрів України в листопаді 2020 року.

У 2019 генеральний директор компанії Sany Heavy Equipment Чжан Чжіхун в інтерв'ю для «Економічної правди» заявив¹², що енергетичний холдинг ДТЕК (належить Рінату Ахметову) нібито закупив у Китаї неякісне гірниче обладнання за низькою ціною, що швидко вийшло з ладу. ДТЕК заявив, що інформація про роботу обладнання на їх вугільних шахтах, озвучена Чжіхонгом, є недостовірною, уточнивши, що сторони повністю виконали контракт, і претензій з боку митних органів немає.

4.3. ОБОРОННИЙ СЕКТОР

Китай посідає друге місце в світі за обсягом військових витрат, поступаючись тільки США. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI)¹³, щорічні військові витрати Китаю перевищують \$200 млрд. Китай витрачає на свої збройні сили близько 2% ВВП, або 5% державних витрат. Китай також входить до числа дев'яти країн, які публічно визнають, що володіють ядерною зброєю. Оскільки Китай не має доступу до технологій членів НАТО, він розробляє власну продукцію або купує цю продукцію в інших країнах, включаючи республіки колишнього Радянського Союзу, насамперед Росію та Україну.

Рисунок 19. Військові витрати Китаю

Джерело: SIPRI

¹² Глава мирового производителя шахтной техники Чжан Чжихонь: ДТЕК покупала китайский хлам. <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/05/7/647530/>

¹³ SIPRI Military Expenditure Database. <https://sipri.org/databases/milex>

4.3.1. КОРАБЛІ

Стратегію Китаю з купівлі неактивних військових кораблів можна простежити після розпаду СРСР. Влада КНР зацікавилася можливістю будівництва свого авіаносця ще на початку 1990-х років. Однак тоді у країни практично не було ні ресурсів, ні професійних кадрів для побудови такого корабля.

У 1993 році, незважаючи на обмежений військовий бюджет, китайський уряд придбав у Росії авіаносець «Київ», побудований 1975 року та знятий з експлуатації 1991 року незадовго до продажу Китаю. Китайські інженери ретельно вивчали конструкцію радянського авіаносця.

У 1994 році зі складу російського флоту був виведений ще один авіаносний крейсер, «Мінськ», побудований 1975 року за проектом 1143.2. У 1995 році корабель придбала південнокорейська компанія, яка планувала використовувати його як брухт. Однак 1996 року авіаносець придбала китайська компанія Shenzhen Minsk Aircraft Carrier Industry. Цей авіаносець також вивчили китайські фахівці.

«Київ», який використовувався у сфері розваг, 2011 року переобладнали під готель на 148 номерів різного класу. Корабель є частиною тематичного парку Бінхай у місті Тяньцзінь.¹⁴ Китайські підприємці перетворили «Мінськ» на розважальний парк, Мінський світовий військовий парк (нині закритий).¹⁵

Після розпаду СРСР Росія відмовилася від недобудованого крейсерського авіаносця «Варяг», який будувався на Миколаївському суднобудівному заводі. В 1998 році Україна продала корабель за \$20 мільйонів компанії Agencia Turistica e Diversoes Chong Lot Limitada, зареєстрованій у Макао (колишній португальській колонії на півдні Китаю). У 2002 році авіаносець відбуксировали до Китаю, де після ремонту, згідно з договором купівлі-продажу, він мав використовуватися у туристичному бізнесі.

Однак не туризм був метою покупки. Пізніше повідомлялося, що Китай почав встановлювати нове обладнання, включаючи зброю. У 2011 році генерал Чен Бінгде підтвердив, що КНР використовуватиме корабель для навчальних цілей та як модель для побудови власних суден.¹⁶ Морський науково-дослідний інститут в Ухані створив повномасштабну модель для навчальних цілей за зразком «Варягу». У 2012 році судно перейменували в «Ляонін» – перший авіаносець ВМС КНР. Україна не протестувала проти цього.¹⁷ У 2014 році були завершені перші випробування. У 2016 році проведено першу пробну стрільбу. У 2019 році Китай завершив будівництво власного авіаносця «Шаньдун» за зразком «Варягу».

Обидва носія призначені для використання з винищувачами Shenyang J-15 Flying Shark на базі російського Су-33. Китай не вперше копіює конструкції радянських / російських літаків. J-10, J-11 і FC-1 є копіями Су-27, Су-30 і МіГ-29 відповідно. У випадку з Су-15 його дослідний зразок (Т10К-7) був придбаний в Україні 2005 року.

¹⁴ The World's First Aircraft Carrier Hotel Opens in China.

<https://architizer.com/blog/inspiration/industry/the-worlds-first-aircraft-carrier-hotel-opens-in-china/>

¹⁵ Chinese theme park's aircraft carrier Minsk docks at new home. <https://www.scmp.com/news/china/society/article/1941685/chinese-theme-parks-aircraft-carrier-minsk-docks-new-home>

¹⁶ China aircraft carrier confirmed by general. <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13692558>

¹⁷ National Interest: This Old Soviet Wreck Is China's First Aircraft Carrier. What if Beijing Never Purchased It?

<https://nationalinterest.org/blog/buzz/old-soviet-wreck-chinas-first-aircraft-carrier-what-if-beijing-never-purchased-it-35162?page=0%2C1>

Також Україна постачала двигуни для військових кораблів, іноді включаючи відповідну інтелектуальну власність. Наприклад, 1993 року «Зоря-Машпроект» надав Китаю ліцензію на будівництво газових турбін потужністю 25 МВт. У 2004 році підприємство розпочало поставки восьми турбін потужністю 6 МВт для суден на повітряній подушці.

4.3.2. РАКЕТНА ЗБРОЯ

У 2004 році Служба безпеки України (СБУ) виявила та припинила діяльність міжнародної злочинної групи торговців зброєю, до якої входили громадяни Росії, України і Австралії. У 2000-2001 роках їх затримали під час передачі зброї під виглядом поставок з України в Росію – 12 крилатих ракет Х-55 до Китаю та Ірану. Було порушено кілька кримінальних справ. Крім того, у процесі розслідування було встановлено, що на початку 2000 року російські громадяни, використовуючи підроблені документи, за сприяння громадянина України, ввезли в Китай контрабандою шість ракет Х-55СМ. У травні-червні 2001 року громадяни України і Австралії, використовуючи ті ж підроблені документи, за дорученням російської державної компанії «Росвооружение», незаконно вивезли в Іран ще шість ракет Х-55 і комплект наземного обладнання для їх перевірки КНО-120. Однак, за даними СБУ, через особливості технічних елементів їх використання в бойових цілях є можливим тільки зі спеціального літака.

Існування справи та факт контрабанди визнали тодішній глава СБУ Олександр Турчинов та Президент Віктор Ющенко. Серед підозрюваних був генеральний директор ТОВ «Укравіазаказ».

4.4. АВІАЦІЯ ТА КОСМОС

Китай має величезні амбіції в авіаційно-космічній галузі. За оцінкою Boeing 2014 року, Китай до 2033 року може придбати понад 6 тис. одиниць (парк на той час становив близько 2,3 тис.). Згідно з новим дослідженням 2019 року, Комерційна авіаційна корпорація Китаю (СОМАС) прогнозувала, що до 2038 року китайський цивільний флот перевищить 10 тис. Місцевий попит на цивільні літаки величезний. Бойові літаки, враховуючи зростання військових витрат Китаю, також користуються великим попитом. Більш того, Китай вживає заходів до того, щоб стати провідною космічною державою.

Співпраця між Україною та Китаєм з розробки літаків розпочалась давно. Країни підписали довгострокові програми співпраці у галузі досліджень космосу та цивільної авіації. Українські літаки та їх розробники були частими гостями на китайських авіасалонах. Відсутність власних реактивних двигунів була суттєвою перешкодою для авіаційної промисловості Китаю. Для вирішення цієї проблеми Китай (після невдалих спроб виготовити копії двигунів на місці) придбав для своїх літаків як українські, так і російські реактивні двигуни. Ці двигуни – найзначніша високотехнологічна стаття українського експорту до Китаю.

Рисунок 20. Експорт українських реактивних двигунів до Китаю

Джерело: ITC TradeMap

4.4.1. ПАСАЖИРСЬКІ ЛІТАКИ

У 2001 році Китай заявив про свою зацікавленість у виробництві середньомагістральних пасажирських літаків, що розроблені в Україні, – Ан-140 на 52 пасажирів. З часом Україна почала брати участь у розробці китайського літака на базі Ан-140. У 2007 році Китай завершив створення першого нового регіонального реактивного літака ARJ21 на 70 пасажирів, розробка якого здійснювалась за участю Української державної компанії «Авіаційний науково-технічний комплекс імені Антонова». ARJ21 став першим кроком Китаю в його прагненні стати світовим виробником літаків та скористатися зростанням внутрішнього ринку.

Вісім китайських та 19 іноземних виробників літаків, у тому числі один український, взяли участь у співпраці зі створення ARJ21. Складання першого літака розпочалось у грудні 2003 року. Відповідно до контракту, українські фахівці виконали комплексну розробку, включаючи аеродинамічну конструкцію надкритичного крила літака, геометричне визначення та критичний аналіз міцності конструкції, а також провели необхідні випробування в аеродинамічних трубах.

У 2002 році АНТК ім. Антонова і китайська Shanxi Aircraft Industry (Group) Co., Ltd. підписали контракт про спільну розробку літака Y8F600. Він був створений на базі Y8F400 (китайського аналога Ан-12, однієї з найбільш вдалих розробок АНТК ім. Антонова). Літак розробляється в Китаї за участю провідних фахівців АНТК в галузі загального проектування, аеродинаміки, конструкції і міцності. Моделі нового літака продуваються в аеродинамічній трубі комплексу «Антонов». У рамках робіт за програмою Y8F600 АНТК також виконав проектування та розробив технологію виготовлення нової конструкції крила з кесонними резервуарами.

Попередня угода на поставку двох Ан-74ТК-300 до Китаю з подальшим придбанням ще 20 була укладена АНТК і Харківським державним авіаційним виробничим підприємством з представниками китайської авіаційної промисловості в 2001 році. Повідомлень про фактичне придбання не надходило.

У 2016 році ДП «Антонов» та Китайська аерокосмічна промислова корпорація (АІСС) підписали угоду про довгострокову співпрацю за програмою Ан-225 «Мрія» (другий зразок найбільшого у світі вантажного літака вантажопідйомністю 250 тонн; були зібрані лише фюзеляж і крило), включаючи як завершення виготовлення другої «Мрії», так і спільне серійне виробництво. Але в 2017 році китайські партнери втратили інтерес, коли виявилось, що більшість аеропортів світу не можуть вмістити цей літак.

4.4.2. «МОТОР СІЧ»

АТ «Мотор Січ» (Запоріжжя) – найбільший виробник авіаційних двигунів на ринку колишнього СРСР, постачає продукцію до 106 країн світу. Останнім часом переважна більшість його експорту припадала на Китай.

У 2006 році «Мотор Січ» розпочав постачання в Китай двигунів ТВЗ-117ВМ для вертольотів Мі-171 (С). Багатоцільовий транспортний вертоліт Мі-171 випускався Улан-Уденським авіаційним заводом (Росія). У 2007 році В'ячеслав Богуслаєв (президент і голова правління «Мотор Січі») підтвердив, що більшість двигунів, хоча й експортуються до Росії, призначені для Китаю як запчастини вертольотів російського виробництва.

У 2008 році «Мотор Січ» підписав довгостроковий контракт вартістю близько \$50 млн за ліцензійний ремонт двигунів AI-25 TLK для військово-тренувальних літаків К-8J ВПС Китаю. Партнером виступила китайська державна науково-технічна промислова авіаційна компанія TIANLI. ДП «Івченко-Прогрес», як місцевий український партнер, забезпечував розробку експериментальних двигунів.

У 2013 році німецькі та китайські ЗМІ опублікували інформацію про те, що «Мотор Січ» розглядає можливість продажу Китаю ліцензії на виробництво двигуна D-18T для важкого транспортного літака «Руслан» (цей двигун також використовується на «Мрії»). Вибухнув скандал, оскільки авіаоператори – українські авіалінії «Антонов» та російська «Волга Дніпро» – брали участь у програмі НАТО «Стратегічне повітряне судно» (SALIS) з метою забезпечення транспортних можливостей в інтересах Альянсу та ЄС. Тоді «Мотор Січ» спростував цю інформацію.

У 2016 році в Китаї була створена державна компанія Aero Engine Corp. of China (AEEC), яка займається виробництвом авіаційних двигунів. Капітал компанії склав 50 млрд юанів (\$7,5 млрд). Крім уряду, інвесторами компанії стали державна аерокосмічна корпорація Aviation Industry Corp. of China і виробник комерційних літаків Commercial Aircraft Corp. of China.

У 2016 році була укладена угода з АТ «Мотор Січ» на поставку 250 двигунів для навчальних реактивних літаків на суму \$380 млн. У статті The Washington Times від серпня 2018 року автори закликали адміністрацію Трампа чинити тиск на Україну, щоб вона припинила продавати двигуни та здійснювати інші військові поставки в Китай.¹⁸ Однак «Мотор Січ» звинуватив їх у тому, що вони підтримують намагання Росії замінити українські двигуни на двигуни російського виробництва.¹⁹

У вересні 2017 року Шевченківський районний суд Києва, за запитом Служби безпеки України, прийняв рішення²⁰ про накладення арешту на 41,00087% акцій АТ «Мотор Січ», що належать п'яти офшорним компаніям, у зв'язку з підозрами в спробі виведення активів підприємства з України. Згідно з рішенням суду, продавцем цінних паперів був почесний президент підприємства В'ячеслав Богуслаєв, якому безпосередньо належали 15,83% акцій АТ, а також 17,3113% його акцій через «Діловий дім Хелена» і 15,7% через ТОВ «Гарант Інвест», ТОВ «Гарант Альфа», АТ Торговий дім «Олена» та страхову компанія «Мотор Гарант».

¹⁸ The Washington Times. China's Ukrainian jet engines. <https://www.washingtontimes.com/news/2018/aug/15/inside-the-ring-chinas-ukrainian-jet-engines/>

¹⁹ «Мотор Сич» увязывает с недобросовестной конкуренцией РФ в сфере ВТС критическую публикацию The Washington Times о сотрудничестве компании с КНР. <https://interfax.com.ua/news/economic/525406.html>

²⁰ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68686845>

Набувачем акцій стала китайська компанія Beijing Skyrizon Aviation Industry Investment Co., Ltd., яка у лютому 2015 року підписала меморандум про співпрацю з «Мотор Січ» у будівництві заводу з виробництва авіаційних двигунів у Чунціні (Китай) та яка сформувала робочу групу з фахівців української компанії, що мали виїхати до Китаю.

Як встановив суд, операція була здійснена в рамках вищезазначеного меморандуму на користь афілійованих осіб із власником компанії Beijing Skyrizon Aviation Industry Investment Co (громадянин Китаю, ім'я якого не розголошується). Це дозволило йому опосередковано придбати контрольний пакет (56,009%) акцій «Мотор Січ».

У червні 2019 року в Антимонопольний комітет України (АМКУ) було подано спільну заяву від імені держави в особі «Укроборонпрому» і китайських компаній Skyrizon і Xinwei про концентрацію більше 25% і 50% акцій «Мотор Січ» відповідно з метою спільного управління і контролю над підприємством. Пізніше в червні був підписаний і переданий в АМКУ основний пакет угод, які мали вступити в силу автоматично на підставі позитивного рішення антимонопольного органу. Однак АМКУ вказав на «необхідність прийняття заходів щодо запобігання подальшої перереєстрації прав власності на акції підприємства». Також, як пояснив тодішній голова АМКУ Юрій Терентьев, державний концерн ризикував потрапити під санкції США.

У серпні 2020 року компанія DCH Олександра Ярославського вирішила приєднатися до китайського інвестора, щоб отримати акції «Мотор Січ». Вона замінила «Укроборонпром». Дочірня компанія Skyrizon Beijing Xinwei Technology Group Skyrizon і DCH подали в Антимонопольний комітет чотири спільні заявки на контроль над компанією. Комітет відмовив.

4 вересня 2020 року китайські інвестори АТ «Мотор Січ» подали до Міністерства юстиції України повідомлення про інвестиційну суперечку, маючи намір звернутися в міжнародний арбітраж для стягнення з України збитків у розмірі \$3,5 млрд. Причиною було нібито порушення міжнародних зобов'язань, закріплених у договорі про захист інвестицій між Україною та Китаєм 1992 року.

У грудні 2020 року китайські акціонери компанії «Мотор Січ» ініціювали арбітраж проти України на суму \$3,6 млрд. Вони стверджували, що українська влада експропріювала їх інвестиції, а також порушила інші права в рамках міждержавної угоди про заохочення і взаємний захист інвестицій між Україною та Китаєм від 1992 року.²¹

Skyrizon і DCH скликали збори акціонерів 31 січня 2021 року. На проведення зборів погодилося 80% акціонерів. Керівництво відмовило і заявило про рейдерське захоплення з боку іноземців²². На зборах акціонери планували змінити статут «Мотор Січ» та склад наглядової ради. Це згодом дозволило б замінити керівництво компанії та отримати фактичний контроль над нею. Збори не відбулися, серед прямих і непрямих причин можна виділити такі:

- Санкції США. 14 січня 2021 року США додали Skyrizon до санкційного списку Міністерства торгівлі США щодо кінцевих споживачів військових товарів МЕУ. Вашингтон вважає, що спроби Skyrizon придбати іноземні військові технології загрожують національній безпеці США, і що ця китайська компанія є державною.
- Персональні санкції України. 28 січня Україна ввела персональні санкції проти китайського інвестора «Мотор Січ» – Ван Цзина і низки пов'язаних з ним компаній. 30 січня Президент

²¹ Китайські інвестори «Мотор-Січ» заявили про зростання кількості позивачів та претензій в арбітражі до України до \$3,6 млрд. <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/723867.html>

²² DCH Ярославського об'явила конкурс по отбору директорів «Мотор Січ». <https://interfax.com.ua/news/economic/718294.html>

Зеленський підписав указ про поширення санкцій на двох інших представників Skyrizon – Ду Тао і Чень Хойшена.

20 березня 2021 року Шевченківський районний суд м. Києва вилучив цілісний майновий комплекс та 100% акцій АТ «Мотор Січ» та вирішив передати майно в управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) для подальшої передачі державному адміністратору.²³

24 березня 2021 року Президент Володимир Зеленський підписав указ про виконання неопублічного рішення Ради національної безпеки і оборони щодо АТ «Мотор Січ».²⁴ У цьому рішенні Рада національної безпеки і оборони розглянула стан виконання свого рішення від березня 2018 року «Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів держави у сфері авіаційних двигунів».²⁵

Яка частка ПАТ «Мотор Січ» належить китайським компаніям, наразі достеменно невідомо. Представник МЗС Китаю Чжао Ліцзянь заявляв про понад 50%, натомість неназване джерело в уряді повідомляло ЗМІ про 75%, з яких частина акцій перебуває у заставі за фінансуванням, наданим, зокрема, Банком розвитку Китаю (CDB).²⁶

4.5. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ПРОДОВОЛЬСТВО

Український експорт продуктів харчування та сільськогосподарської продукції до Китаю збільшується з початку 2010 року. План Китаю зі створення запасів зерна за кордоном є частиною його програми національної продовольчої безпеки. Це здійснюється переважно за рахунок офшорних джерел через інвестиції у сільське господарство та доступ до світового продовольчого ринку. У 2001 році загальний обсяг експорту продуктів харчування та сільськогосподарської продукції з України в Китай складав лише \$2000. За останні 20 років обсяги зростають в середньому на 70% щорічно.

4.5.1. ТОРГІВЛЯ

Зернові (кукурудза, ячмінь, пшениця) становили більше половини всього продовольчого та сільськогосподарського експорту з України до Китаю в 2020 році. Приблизно третину експорту складають олії (соняшник, ріпак та соя). Інша значна група сільськогосподарських продуктів включає залишки та відходи харчової промисловості. Китай закуповує макуху та залишки виробництва крохмалю, які використовує як кормові добавки для тварин.

²³ Зеленский ввел в действие неопубликованное решение СНБО от 11 марта по АО «Мотор Сич».

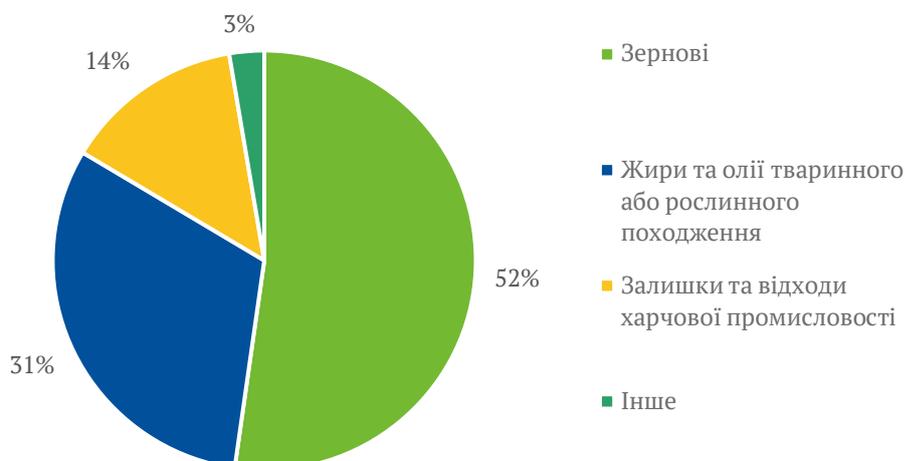
<https://interfax.com.ua/news/general/732499.html>

²⁴ Указ Президента України №108/2021 про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про стан виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2018 року “Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів держави у сфері авіадвигунобудування”, введеного в дію Указом Президента України від 6 березня 2018 року № 58». <https://www.president.gov.ua/documents/1082021-37485>

²⁵ Там само.

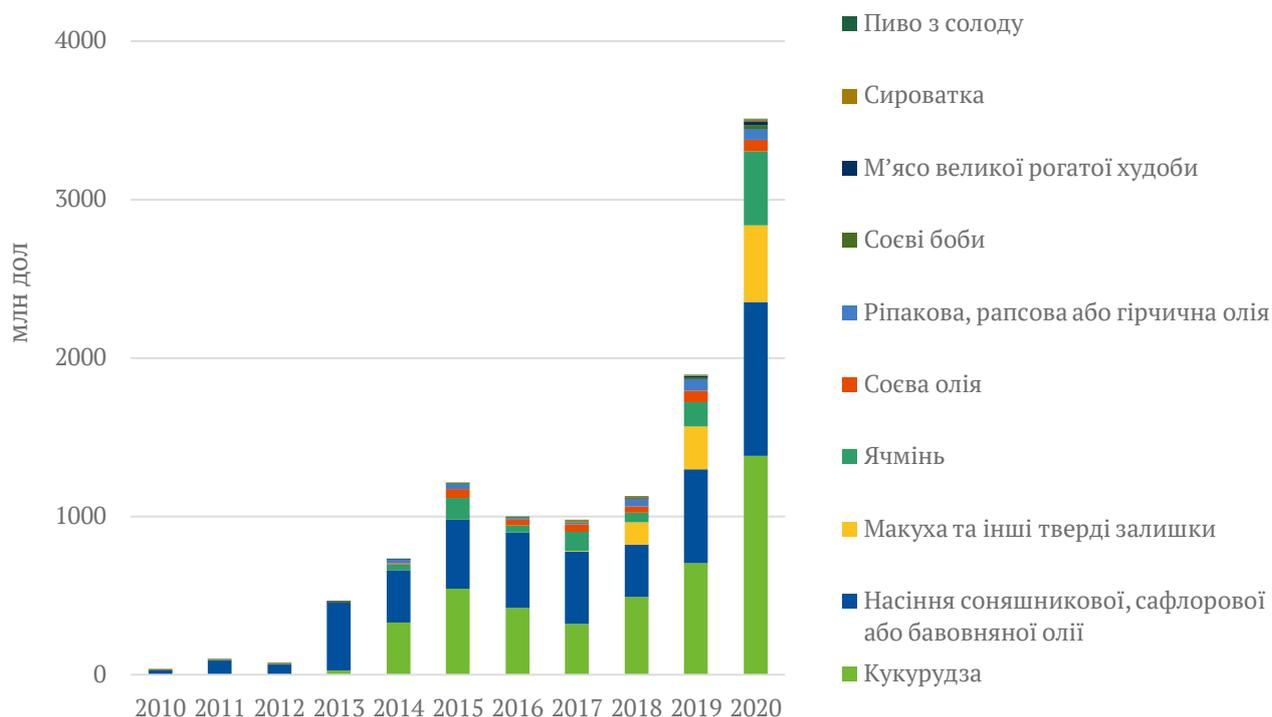
²⁶ Китайські інвестори «Мотор-Січі» заявили про зростання кількості позивачів та претензій в арбітражі до України до \$3,6 млрд. <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/723867.html>

Рисунок 21. Структура експорту продукції українського сільського господарства в Китай у 2020 році

Джерело: ITC TradeMap

Рисунок 22. 10 найбільших за вартістю експортованих з України продуктів харчування та сільського господарства

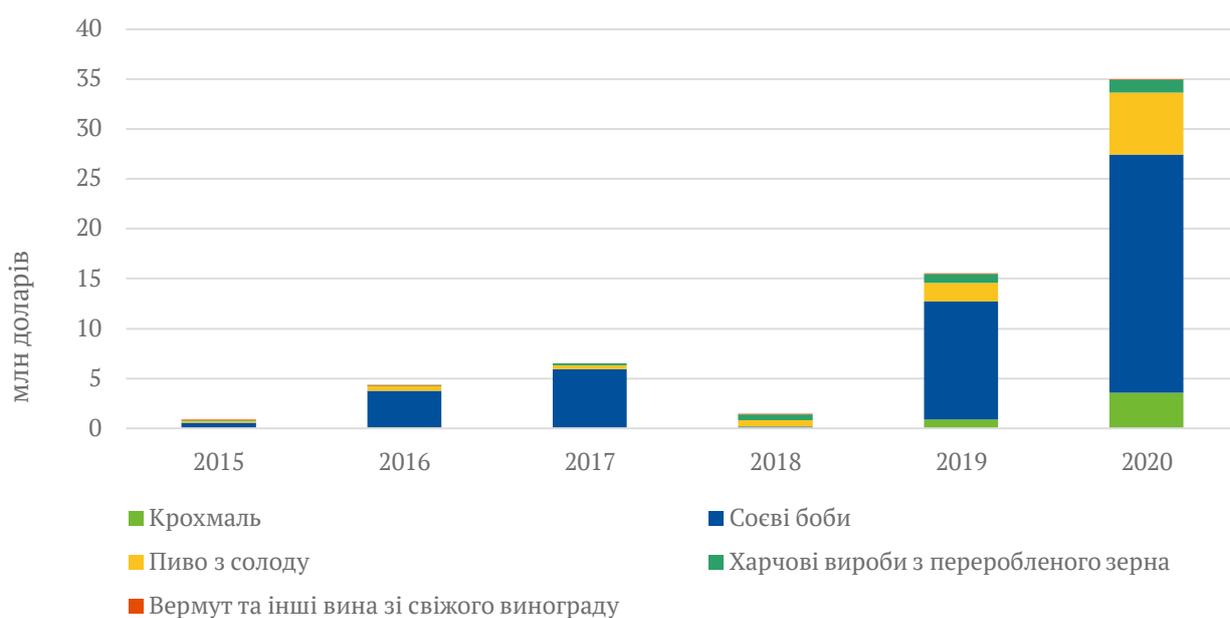

Джерело: ITC TradeMap

Незважаючи на глобальну пандемію, 2020 рік був винятковим для українсько-китайської торгівлі продуктами харчування та сільського господарства. Загальний обсяг експорту товарів майже подвоївся у вартісному вираженні. Три найбільш експортовані товари, що зафіксували двозначне зростання, – це кукурудза, соняшnikова олія та макуха. Експорт деяких товарів збільшився навіть у чотири рази: це ячмінь, телятина, пиво та крохмаль.

У 2020 році на Китай припадало 15% українського експорту солодового пива. З 2015 року, щоб задовольнити місцевий попит на легкі алкогольні напої (Китай залишається найбільшою країною-споживачем пива), обсяги збільшувалися із середньорічним темпом приросту 93%. Серед провідних постачальників – Carlsberg Ukraine («Львівське», «Роберт Домс», «Квас Тарас», «Арсенал»), «Уманьпиво», «Оболонь». Експорт українського крохмалю зростає з 2015 року в середньому на 137% щорічно. Крохмаль використовується в китайській кухні як пом'якшувач м'яса, який додають у маринад, або як згущувач соусу.

Рисунок 23. П'ять найбільш швидко зростаючих експортних українських продуктів харчування і сільського господарства

Джерело: ITC TradeMap

Для полегшення торгівлі певними товарами були підписані відповідні фітосанітарні й інспекційні двосторонні угоди. Нині між Україною і Китаєм діють чотири міжнародних фітосанітарних угоди (див. Табл. 3). Для деяких продуктів, наприклад, для олій, українське законодавство не передбачало процедури експортно-імпортного фітосанітарного регулювання, що вимагається китайською стороною. Цей аспект деякий час стримував експорт олії в Китай, і 2013 року в результаті двосторонніх переговорів правила були остаточно встановлені. Постачання почалися в 2009 році зі \$100 тисяч і швидко зросли майже до \$1 мільярда в 2020 році. Високий попит на соняшникову олію в Китаї зберігається через скорочення внутрішньої переробки олійних культур. Серед провідних українських постачальників – ПАТ «Креатив Груп Паблік Лімітед» і ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат».

Таблиця 3. Протоколи фітосанітарних та інспекційних вимог щодо експорту продуктів харчування та сільського господарства з України до Китаю

Продукт	Дата введення в дію фітосанітарного протоколу	Початок експорту	Експортна вартість у 2020 р., \$ млн
Кукурудза	9.11.2012	2013	1382,6
Ячмінь	5.12.2013	2014	469,7
Соеві боби	5.12.2013	2013	23,8
Лушпиння соняшнику	15.09.2017	2017	481,7
Ріпаковий шріт	27.11.2019	2020	н/д

Джерело: ІТС TradeMap, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів

Для решти товарів (наприклад, м'яса, ягід, молочних продуктів, макухи) українська та китайська сторони перевіряють окремі підприємства-експортери та додають їх до відповідного списку експортерів, затвердженого урядом. Наразі такі списки існують для шести продуктів харчування та сільського господарства (див. Табл. 4).

Таблиця 4. Харчова та сільськогосподарська продукція, затверджена для експорту до Китаю шляхом двосторонніх інспекцій.

Назва продукту	Кількість підприємств, що мають право на експорт	Початок експорту
Молоко та молочні продукти	35	2001
Ріпаковий шріт	51	2008
Соняшниковий шріт	н/д	2009
Заморожена яловичина	3	2013
Буряковий жом	3	2016
Заморожена чорниця	10	2021

Джерело: Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів ²⁷

²⁷ Current status on market access. <https://dpss.gov.ua/potochnij-stan-dostupu-na-rinki>

4.5.2. ДЕРЖАВНА ПРОДОВОЛЬЧО-ЗЕРНОВА КОРПОРАЦІЯ

За останнє десятиліття Україна і Китай підписали на високому рівні кілька угод про співпрацю в галузі сільського господарства. У 2007 році Міністерство аграрної політики України та Міністерство сільського господарства Китаю уклали п'ятирічну угоду про співпрацю з автоматичним продовженням на наступні п'ятирічні періоди з метою зміцнення торговельних відносин між двома країнами, сприяння науково-технічній співпраці в галузі сільського господарства і харчової промисловості, особливо в галузі тваринництва, селекції тварин і розробки високопродуктивного генетичного матеріалу.

Одним з яскравих прикладів китайського кредитного фінансування стала Державна продовольчо-зернова корпорація України. У 2012 році Міністерство аграрної політики та продовольства України та Експортно-імпорتنний банк Китаю (СНEXІМ) підписали меморандум, який надав Україні можливість залучити \$3 млрд для розвитку вітчизняного сільського господарства (а саме: вдосконалення зрошувальної системи, закупівля нових зерновозів і кранів тощо). Кредит був узгоджений на привабливих умовах: ставка на рівні 6-місячного Libor²⁸ + 4,5%, з терміном погашення позики 15 років з 5-річним пільговим періодом. Адміністрація позики була доручена Державній продовольчо-зерновій корпорації України (ДПЗКУ), національному оператору зернового ринку України. З китайської сторони субпідрядником виступала Китайська національна машинобудівна і генпідрядна корпорація (CNCEC)²⁹.

В обмін на кредит Україна погодилася погасити частину кредиту зерновими, постачаючи 4-6 мільйонів тонн кукурудзи на рік³⁰. Пізніше цей список був розширений за рахунок пшениці і ячменю, придбаних ДПЗКУ в українських аграріїв за спотовими і форвардними контрактами. Для виконання умов меморандуму Рада прийняла окремий закон про внесення відповідних змін до державного бюджету. Пізніше було підтверджено, що китайський кредит був виданий під державні гарантії. Більш того, кошти були витрачені поза рамками закону про державні закупівлі, оскільки це товарний кредит³¹.

Кредит спричинив кілька політичних скандалів і залишається неврегульованим досі. У 2014 році Китай подав позов до Лондонського міжнародного арбітражного суду в зв'язку з невиконанням контракту українською стороною. Суперечка була швидко врегульована шляхом переговорів, і Україна відновила поставки. На початку 2015 року Генеральна прокуратура винесла підозру про незаконне використання кредитних коштів колишньому голові наглядової ради і голові правління ДПЗКУ. Розслідування так і не було завершено³².

У 2017 році китайська компанія CNCEC, субпідрядник по кредиту, повідомила Міністерству аграрної політики і продовольства України, що торгівля між сторонами практично припинилася через зміни в

²⁸ Libor – це середня міжбанківська процентна ставка, за якою банки на лондонському грошовому ринку готові позичати один в одного. Ставка часто використовується як еталон для міжнародних договорів позики.

²⁹ ГПЗКУ намерена в 2013 г. поставити в Китай 4 млн тонн зерна в рамках кредитного соглашения с китайским Эксимбанком.
<https://interfax.com.ua/news/economic/142733.html>

³⁰ Украина намерена привлечь у Китая 3 млрд дол. на развитие АПК.
<https://news.finance.ua/ru/news/-/282648/ukraina-namerena-privlech-u-kitaya-3-mlrd-doll-na-razvitie-apk>

³¹ ВР Украины может освободить расходование средств китайского агрокредита от норм закона о госзакупках.
<https://proagro.com.ua/rus/news/ukr/4073752.html>

³² Генпрокуратура объявила в розыск экс-главу ГПЗКУ Игоря Якубовича.
<https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/genprokuratura-obyavila-v-rozysk-eks-glavu-gpzku-igorja-yakubovicha-587566.html>

керівництві ДПЗКУ³³. У 2020 році ДПЗКУ мала стати приватним підприємством. Однак це виявилось неможливим через неврегульованість китайського кредиту, виданого під державні гарантії³⁴.

Колишній керівник ДПЗКУ фігурує в справі про розтрату майна корпорації. У серпні 2021 року він зробив невдалу спробу втекти з країни, але був затриманий Нацполіцією.

ДПЗКУ мала поставити зерно китайській China National Complete Engineering Corp. Замість цього, за даними слідства, керівник компанії разом з директором Департаменту трейдингу і реалізації готової продукції закуповували за кредитні кошти, отримані під держгарантії, зернові через фіктивні підприємства і продавали їх нижче ринкової ціни компаніям CN, Trans Trade RK SA, RL Prosperis Commerce SA, Trans Trade RK SA, Apiq Commodities GmbH, Ai Amal General Trading Limited, QAM7, GSteam. За період січень-травень 2021 року ДПЗКУ уклала близько 10 зовнішньоекономічних контрактів на експорт зернових з зазначеними іноземними компаніями на загальну суму понад \$231 млн. Станом на кінець липня 2021 року, дебіторська заборгованість вищезазначених компаній перед АТ ДПЗКУ складає більше \$57 млн.^{35,36}

4.5.3. ПРИБУТТЯ COFCO

Китай стратегічно зацікавлений в українському сільськогосподарському секторі. Китайські компанії відкривають дочірні підприємства і співпрацюють з місцевими дистриб'юторами для реалізації національної програми продовольчої безпеки країни.

Китайська національна корпорація зернових, олійних і харчових продуктів (COFCO) володіє значними активами в українському сільському господарстві. Це найбільший у світі китайський сільськогосподарський трейдер, яким безпосередньо керує китайський уряд. Компанія має представництва у понад 140 країнах. В Україні вона працює з 2011 року здебільшого як торговець зерном. У 2015 році компанія придбала Noble Agri, міжнародну сільськогосподарську корпорацію з активами в Україні (штаб-квартира розташована в Гонконгу). COFCO встановила повний контроль над спільним підприємством з гонконгською Noble Group, придбавши 49% акцій за \$750 млн. Згодом усі українські активи Noble Group були викуплені китайською корпорацією COFCO³⁷.

COFCO експортує майже 100% своєї продукції в Китай. Вона відповідає за половину всього українського експорту кукурудзи до Китаю і є великим торговцем ріпаку та пшениці. Водночас корпорація є одним з найбільших роботодавців в українському сільському господарстві та одним з найбільших інвесторів в українську сільськогосподарську інфраструктуру.³⁸ Корпорація має кілька дочірніх підприємств:

³³ Китайці пожалувались на невыполнение контракта ГПЗКУ.

<https://agroportal.ua/news/novosti-kompanii/kitaitsy-pozhalovalis-na-nevypolnenie-kontrakta-gpzk/>

³⁴ Максимальная стоимость ГПЗКУ при приватизации может составить \$150-200 млн – глава агрокомитета.

<https://interfax.com.ua/news/investments/706054.html>

³⁵ В ГПЗКУ сообщили, кто выполняет обязанности задержанного руководителя корпорации.

<https://zn.ua/UKRAINE/v-hpzku-soobshchili-kto-vypolnjaet-objazannosti-zaderzhannoho-rukovoditelja-korporatsii.html>

³⁶ Ущерб ГПЗКУ на сотни миллионов: руководителя корпорации пролоббировала Тимошенко.

<https://zn.ua/ECONOMICS/prolobbировan-timoshenko-rukovoditel-hpzku-fihuriruet-v-dele-o-rastrate-imushchestvu-korporatsii-v-osobo-krupnykh-razmerakh.html>

³⁷ Case COFCO. Как крупнейший зернотрейдер Китая вышел на украинский рынок.

<https://silkbridge.info/case-cofco-kak-krupnejshij-zernotrejder-kitaja-vyshel-na-ukrainskij-rynok/>

³⁸ Юань-зерно-юань: китайські інвестиції в українське село.

<https://www.radiosvoboda.org/a/china-investment-in-ukrainian-agriculture/31102511.html>

- Дунайська судоходно-стивідорна компанія – логістичний комплекс у Миколаєві, що включає портові споруди, зерносушарки і елеватор. У 2020 році компанія оголосила, що побудує додаткові зерносховища і орендує додаткові причали.
- Маслоекстракційний завод «Сателіт» у Маріуполі, обладнаний сепараторами і сховищами для зерна і соняшнику.
- Каракубське хлібоприймальне підприємство – елеватор у Кальміуському районі Донецької області (тимчасово непідконтрольна територія). Однак юридична адреса підприємства була змінена на Маріуполь, а українські бази даних показують, що це підприємство продовжувало працювати в 2019 і 2020 роках з нульовим оборотом.
- «Белгравія» та «Юнігрейн-Базис» – олійні підприємства з елеваторами і зерносушарками в Дніпропетровській області.
- Новоолексіївський елеватор – зерносховище в Херсонській області, розташоване на залізничній гілці, яка раніше сполучала Крим і материкову Україну.

З 2008 року компанія інвестувала в економіку України більше \$200 млн. Це інвестиції в модернізацію маслопереробного заводу в Маріуполі, будівництво зернового терміналу в Миколаївському порту і восьми елеваторів по всій країні³⁹. Інвестиції здійснюються в рамках проекту «Один пояс, один шлях» (детальніше див. в розділі 4.6.1). Наприклад, зерновий термінал у Миколаївському порту «незабаром може стати одним з ключових пунктів перевантаження сільськогосподарських товарів в Східній Європі», стверджує генеральний директор COFCO Trading Чи Цзінътао⁴⁰.

Експерти припускають, що, побудувавши сучасний зерновий термінал у Миколаєві, Китай одним пострілом вбиває двох зайців. По-перше, реалізує національну програму продовольчої безпеки, щоб наситити внутрішній ринок і знизити продовольчу залежність від США. По-друге, знижує залежність від ненадійних українських державних сільськогосподарських підприємств (мається на увазі ДПЗКУ). По-третє, створює найважливіший транспортний вузол для зерна на шляху з Європи в Азію⁴¹. На даний час COFCO розглядає можливість інвестування в українську річкову логістику, збільшуючи складські потужності терміналу «Юнігрейн-Базис» у селі Мишуричів (Дніпропетровська область)⁴².

³⁹ Україна давно прибрала статус хлібної житниці Європи, а сьогодні – и мира.

<https://ldaily.ua/ru/interviews/ukrayna-davno-pryobrela-status-hleбноj-zhytnytsy-evropy-a-segodnya-y-myra/>

⁴⁰ Case COFCO. Как крупнейший зернотрейдер Китая вышел на украинский рынок.

<https://silkbridge.info/case-cofco-kak-krupnejshij-zernotrejder-kitaja-vyshel-na-ukrainskij-rynok/>

⁴¹ Терминал COFCO: Китай превращает Николаев в свои зерновые ворота.

<https://latifundist.com/blog/read/1465-terminal-cofco-kitaj-prevrashchaet-nikolaev-v-svoi-zernovye-vorota>

⁴² Case COFCO. Как крупнейший зернотрейдер Китая вышел на украинский рынок.

<https://silkbridge.info/case-cofco-kak-krupnejshij-zernotrejder-kitaja-vyshel-na-ukrainskij-rynok/>

Рисунок 24. Виручка Noble / COFCO в Україні

Джерело: YouControl

4.5.4. ІНШІ ПРОЄКТИ ТА КЕЙСИ

Приватні китайські сільськогосподарські компанії також присутні на українському ринку. ТОВ «Агро-Інвест» та інші компанії (розташовані переважно на сході України), засновані Лі Сюеганом, очільником некомерційної організації «Китайська діаспора в Україні», вирощують і продають зерно на внутрішньому ринку на основі B2B. Китайсько-українська сільськогосподарська компанія «Фанда» вирощує зерно, корм для худоби, овочі і фрукти на півночі України, в селі Наумівка Чернігівської області. Одним з її власників є державна китайська компанія Huangfantsui. Fufeng Group, яка будує завод з переробки кукурудзи в Тернопільській області. Zheng Chang – китайський виробник сільськогосподарського обладнання, який реалізує свою продукцію через дистриб'ютора AGSOLICO Ukraine.

Китайські компанії залучаються на субпідряд українськими державними установами в секторах, пов'язаних з сільським господарством, у рамках державно-приватного партнерства. Наприклад, у 2017 році Адміністрація морських портів України уклала контракт з China Harbor Engineering Company Ltd. (CHES) на днопоглиблювальні роботи в акваторії морського порту «Південний» (Одеська область). CHES було обрано як підрядника в результаті відкритого тендеру в електронній системі державних закупівель Prozorro. Роботи почалися в липні і були завершені в грудні, на три місяці раніше встановленого терміну. Загальна вартість проекту склала 404,1 млн гривень (\$15 млн), а АМПУ, як повідомляється, заощадило до 40 млн грн, або 10% від очікуваної вартості проекту. Цей проект вважається одним з найбільш успішних інвестиційних проєктів у портовій галузі України, реалізованих у рамках державно-приватного партнерства⁴³.

Адміністрація морських портів України продовжила співпрацю з компанією CHES у 2019 році: компанія провела днопоглиблювальні роботи згідно з проєктом «Реконструкція операційної акваторії Сухого лиману» в районі Чорноморська (Одеська область). Завдяки тендерним процедурам було зекономлено 132 млн гривень (\$5 млн), хоча кілька міжнародних учасників тендеру подали скаргу в Антимонопольний комітет України щодо порушень процедур. Справа досі перебуває на розгляді⁴⁴.

⁴³ Китайская CHES завершила проект дноуглубления в порту «Южный» под будущий зернотерминал.
<https://interfax.com.ua/news/economic/481028.html>

⁴⁴ АМПУ и китайская CHES завершили проект капитального дноуглубления в порту Черноморск.
<https://portnews.ru/news/278792/>

Китайські харчові компанії були замішані в декількох скандалах, пов'язаних з демпінгом в Україні. У 2003 році Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі України ініціювала розслідування імпорту лимонної кислоти з Китаю. Скарги подали два великих українських виробники – ВАТ «Смілянський цукровий завод» (Черкаська область) та ВАТ «Харківський завод харчових кислот» (Харківська область). Вони зазначили, що в 2000-2002 роках лимонна кислота, яка походить з Китаю, продавалася в Україні за ціною, в середньому вдвічі нижчою від ціни реалізації на внутрішньому ринку Китаю. Як повідомляється, в результаті демпінгу ціна на лимонну кислоту в Україні знизилася на 14%, а місцеві виробники були змушені скоротити робочу силу на 14%. У ті роки частка китайського ринку лимонної кислоти в Україні сягала 30%⁴⁵.

У 2008 році було розпочато антидемпінгове розслідування щодо імпорту молочної кислоти з Китаю. Про демпінгову практику повідомило ПрАТ «Завод молочної кислоти»: китайська молочна кислота, імпортована в Україну, була на 39,2% дешевша, ніж на внутрішньому ринку Китаю. В результаті обсяг виробництва української молочної кислоти з 2005 по 2007 рік скоротився на 34% і став збитковим⁴⁶.

Кілька випадків включають сумнівні угоди з імпорту сільськогосподарської продукції з Китаю. Наприклад, 2010 року уряд України оголосив, що розглядає можливість імпорту 20 тис. тонн гречки з Китаю для покриття місцевого дефіциту. Перше судно з 504 тоннами гречаної крупи, закупленої в Китаї, прибуло в порт Одеси в квітні 2011 року, ще чотири тонни були в дорозі. Постачання здійснювалося в рамках угоди між Державною продовольчо-зерновою корпорацією України (ДПЗКУ) (покупець), ТОВ «Хліб Інвестбуд» (дистриб'ютор) та китайськими компаніями. За даними ДПЗКУ, імпорт здійснювався з прибутковістю 2%.

Пізніше з'ясувалося, що ДПЗКУ закупила гречку в Китаї за ціною \$1750 за тонну (включаючи вартість, страхування і фрахт), натомість експерти оцінювали максимальну ціну в \$700 за тонну – тож був ініційований аудит торгової угоди. Китайська гречка, продана ТОВ «Хліб Інвестбуд» з негативною маржею, обійшлася кінцевому споживачеві в 16,06 грн за кілограм. Однак спочатку ДПЗКУ обіцяла, що ціна буде конкурентоспроможною – 14 грн за кілограм. Прикметно, що на початку того ж року Рада встановила ввізне мито на китайську гречку на рівні 0%⁴⁷.

4.6. ТРАНСПОРТ І ІНФРАСТРУКТУРА

Розвиваючи інфраструктуру за кордоном, Китай переслідує два свої інтереси. По-перше, будучи з 2009 року одночасно найбільшим експортером і другим за величиною імпортером у світі, він отримує вигоду зі збільшення та покращення транзитних маршрутів у інші країни. По-друге, володіючи високорозвиненим транспортним сектором, Китай має величезний потенціал, досвід і економію масштабу в будівництві автомобільних і залізних доріг, портів, аеропортів і виробництві рухомого складу.

4.6.1. ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

Ініціатива «Один пояс, один шлях», або «Пояс і шлях» – це стратегія розвитку та міжнародної торгівлі, запропонована Китаєм, що охоплює Азію, Африку та Європу. Її учасниками є 140 країн, що представляють більше третини світового ВВП і половину земного населення, а передбачуваний обсяг

⁴⁵ Украинский сахарный завод инициировал антидемпинговое расследование против лимонной кислоты из Китая.

<https://delo.ua/business/ukrainskij-saharnyj-zavod-iniciiroval-antidempingovoe-rassledova-172559/>

⁴⁶ Украина начала антидемпинговую процедуру по молочной кислоте из Китая.

<https://www.unian.net/society/119927-ukraina-nachala-antidempingovuyu-protseduru-po-molochnoy-kislote-iz-kitaya.html>

⁴⁷ Первая партия китайской гречки прибывает в Одессу 5 апреля. <https://minfin.com.ua/2011/03/16/346459/>

необхідних інвестицій становить від \$1 трлн до \$8 трлн.⁴⁸ За підсумками 2020 року, Китай інвестував \$763 млрд, у тому числі \$47 млрд у 2020 році (приблизно на 54% менше, ніж у 2019 році). Його офіційні цілі включають координацію економічного розвитку, покращення інфраструктури, зниження торгових бар'єрів і поглиблення торговельних та інвестиційних зв'язків⁴⁹. Китайські державні підприємства (ДП) є домінуючими партнерами для інвестицій у рамках ініціативи «Пояс і шлях», і тільки одне недержавне підприємство – Alibaba було значущим інвестиційним партнером у 2020 році.⁵⁰

У рамках ініціативи «Пояс і шлях» Китай активно інвестує в Центральну і Східну Європу (ЦСЕ). Зростаючий ВВП на душу населення і добре співвідношення якості продукції та вартості робочої сили створюють можливості для прямих іноземних інвестицій. Крім того, близькість до Західної Європи дозволяє країнам ЦСЕ виступати в ролі «моста в Європу».⁵¹ Незважаючи на стратегічне партнерство як з ЄС, так і з Китаєм, Україна залишається поза форматом 17 + 1⁵² – торгово-економічного та інвестиційного співробітництва між Китаєм і країнами ЦСЕ.⁵³

Проте спостерігається певна активізація відносин у рамках ініціативи «Пояс і шлях». На початку 2018 року завершено днопоглиблення порту «Південний» в Одеській області (1,06 млрд грн, або \$40 млн).⁵⁴ У вересні 2019 року була представлена концепція мультимодального проєкту високошвидкісних магістралей Китай-Україна-ЄС.⁵⁵ З червня 2020 року контейнерний поїзд з Уханя курсує щотижня⁵⁶, а з червня 2021 року почав регулярно курсувати поїзд із Гуанчжоу до морського терміналу DP World TIS Pivdennyi, що возить з Китаю побутові та електротовари.⁵⁷ У січні 2021 року розпочалося будівництво East-West Gate (EWG) – нового ультрасучасного терміналу в Феньєслітке (Fenyeshlitke, Угорщина) поруч з українським кордоном. Згідно з планом проєкту, об'єкт почне роботу на початку 2022 року. Оператори терміналу розраховують, що він відіграватиме ключову роль у доставці вантажів між Азією і Європою через Україну. З огляду на майбутню модернізацію угорської залізничної лінії, очікується, що пропускна спроможність терміналу складе 1 млн двадцятифутових еквівалентів на рік.⁵⁸

Потенційні вигоди для України від ініціативи «Пояс і шлях» дозволяють їй використовувати своє геополітичне становище і взяти на себе роль транзитної держави в рамках міжрегіонального співробітництва. Більш того, Україна може зіграти ключову роль у розвитку співпраці між ініціативою

⁴⁸ Nedopil, Christoph (2021): «Countries of the Belt and Road Initiative»; Beijing, IIGF Green BRI Center. <https://green-bri.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/>

⁴⁹ «The Belt and Road Initiative – Six Years On», Moody's Analytics. <https://www.moodyanalytics.com/-/media/article/2019/belt-and-road-initiative.pdf>

⁵⁰ Nedopil, Christoph (2021): «Countries of the Belt and Road Initiative»; Beijing, IIGF Green BRI Center. <https://green-bri.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/>

⁵¹ Justyna Szczudlik, «Seven Years of the 16+1. An Assessment of China's "Multilateral Bilateralism" in Central Europe», Notes de l'Ifri. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/szczudlik_161_2019.pdf

⁵² 17 + 1 означає країни ЦСЕ плюс Китай. Однак у травні 2021 року Литва вийшла з блоку.

⁵³ «The "17+1" initiative: Is China losing its charm in Central and Eastern Europe?» Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/17-plus-1-initiative-china-losing-charm-central-eastern-europe/>

⁵⁴ Китайская China Harbour Engineering победила в тендере на дноуглубление в порту «Южный», Interfax. <https://interfax.com.ua/news/economic/416850.html>

⁵⁵ «Високошвидкісні магістралі» та «Українсько-Арабська ділова рада» підписали меморандум щодо просування проєкту ВІШМ «Китай-Україна-ЄС», Railinsider. <https://railinsider.com.ua/archives/7815>

⁵⁶ «Ukrainian container train traffic sees major boost in 2020» RailFreight, January 19, 2021.

<https://www.railfreight.com/railfreight/2021/01/19/ukrainian-container-train-traffic-sees-major-boost-in-2020/>

⁵⁷ Прямой грузовой поезд Китай-Европа из Гуанчжоу прибыл в Одесскую область – логистическая компания.

<https://interfax.com.ua/news/general/751501.html>

⁵⁸ «Is a new Silk Road gateway in the making?», RailFreight, January 12 2021. <https://www.railfreight.com/railfreight/2021/01/12/is-a-new-silk-road-gateway-in-the-making/>

«Пояс і шлях» і Транс'європейською транспортною мережею (TEN-T), яка є частиною Короткострокового плану дій ЄС-Китай.⁵⁹

Загалом очікується, що ініціатива «Пояс і шлях» матиме позитивний вплив на економіку України. Головним наслідком стане зниження загальних транспортних витрат від 5% до 30%. За даними Центру зовнішньоекономічної аналітики Trade+ Київської школи економіки, таке зниження може виражатися в зростанні ВВП на душу населення на 0,16-1,19%. Такий результат досягається завдяки тому, що Україна отримує вигоду від інфраструктурних проєктів (яких не так багато) і тих проєктів, які реалізуються в інших країнах.⁶⁰

З іншого боку, потенційні негативні наслідки участі у проєкті також значні. Передусім наслідки надмірної заборгованості можуть переважити економічні вигоди від будівництва інфраструктури. І самі економічні вигоди часто є сумнівними. Перевага, що надається китайським підрядникам та працівникам для здійснення проєктів, зменшує позитивний вплив на місцеву економіку. Навіть питання безпеки не є однозначним: замість підтримки може бути тиск, щоб примиритись з Росією на невідгідних умовах для забезпечення ефективного функціонування транспортних коридорів. Крім того, спостерігається уповільнення інвестицій, зростає критика проєкту.⁶¹

У порівнянні з Україною, члени ЄС мають значні переваги в залученні китайських інвестицій. Це пов'язано як з привабливим інвестиційним кліматом, так і з більш розвинутою інфраструктурою. Польща отримала з цього вигоду, ставши другим за величиною одержувачем прямих іноземних інвестицій з Китаю серед країн ЦСЄ (після Греції) в 2019 році.⁶²

Інші країни регіону також активно розвивають економічні зв'язки з Китаєм. Білорусь однією з перших підтримала ініціативу «Пояс і шлях», що не дивно, враховуючи, що через країну проходить один з провідних транспортних коридорів. У квітні 2019 року Білорусь взяла участь у Восьмому саміті 17 + 1 у ролі спостерігача. Наприкінці того ж року білоруський уряд підписав угоду з Банком розвитку Китаю про отримання кредиту в розмірі \$500 млн.⁶³

4.6.2. ШВИДКІСНИЙ ЕКСПРЕС

У 2010 році Китай висловив зацікавленість у фінансуванні Київського експресу в аеропорт «Бориспіль»: 8 км залізничної лінії з чотирма станціями і електропоїзди. Рамкову угоду на суму до \$1 млрд підписали Віктор Янукович, Владислав Каськів та China Machine-Building International. У травні 2011 року було підписано остаточну угоду про надання кредиту в розмірі \$372 млн; державна гарантія була надана урядом місяцем раніше, в квітні 2011 року. У серпні 2012 року Українське державне інвестиційне агентство (Держінвестпроект) підписало угоду з китайською національною страховою компанією Sinosure. Генеральним підрядником виступила Китайська машинобудівна корпорація

⁵⁹ «EU-China Connectivity Platform Short-Term Action Plan», European Commission.

<https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/2018-07-13-eu-china-connectivity-platform-action-plan.pdf>

⁶⁰ Олександр Шепотило, Ольга Ніколаєва «Один пояс, один шлях: Вплив зниження торгових витрат на добробут в Україні», Центр аналітики зовнішньої торгівлі Trade+. https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/01/KSE-Trade-BRI-Ukrayina-zvit_20191228-1.pdf

⁶¹ «Belt and Road Is Not Dead, It Is Changing», Belt and Road Advisory.

<https://beltandroad.ventures/beltandroadblog/belt-and-road-not-dead-changing>

⁶² Chinese FDI in Europe: 2019 Update, April 08, 2020. <https://merics.org/en/report/chinese-fdi-europe-2019-update>

⁶³ Belarus to receive \$500-million loan from China, NewEurope.

<https://www.neweurope.eu/article/belarus-to-receive-500-million-loan-from-china/>

(СМСЕС). Для будівництва об'єкта було зареєстровано спеціальне державне підприємство. Крім того, парламент прийняв спеціальний закон, який звільняє весь відповідний імпорт від ПДВ.⁶⁴

У листопаді 2012 року голова Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України В. Касків заявив, що українська сторона незадоволена технічною угодою, наданою китайськими партнерами, а саме: українські стандарти і закупівля українських товарів і послуг не відповідали комерційній угоді, підписаній заздалегідь. Проте технічну угоду було підписано 30 листопада 2012 року. Контракт з СМСЕС на розробку проектно-кошторисної документації та проведення будівельних робіт був підписаний у травні 2013 року. Перший транш, виділений в 2013 році, був призначений для проектування і підготовчих робіт.

У 2014 році міністр інфраструктури Максим Бурбак в інтерв'ю виданню «Фокус» заявив, що Україна виплачує кредит за проектом, при цьому невідомо, куди зникли близько \$50 мільйонів. Українське державне інвестиційне агентство потім спростувало цю заяву. У липні 2014 року Китай вирішив надати дворічне відтермінування платежів на цю суму. У червні 2015 року Міністерство інфраструктури висловило сумнів у доцільності проекту, і тому почалися переговори про перерозподіл інвестицій (\$320 млн) на інші інфраструктурні проекти в Україні, як-от ініціатива «Один пояс, один шлях». Китайські партнери погодилися. Однак 2017 року, коли пасажиропотік збільшився, Україна створила робочу групу для пошуку «компромісу» за проектами, які будуть фінансуватися за рахунок китайського кредиту.

В результаті проект був профінансований з державного бюджету. 30 листопада 2018 року «Укрзалізниця» запустила залізничний експрес до аеропорту «Бориспіль». Для цього до існуючої залізничної інфраструктури було додано близько 4 км неелектрифікованого шляху, включаючи залізничний шляхопровід завдовжки 272 м над трасою М03 Київ-Харків. Були побудовані дві пасажирські платформи. Для роботи на маршруті Центральний залізничний вокзал – аеропорт «Бориспіль» «Укрзалізниця» відремонтувала п'ять рейкових автобусів виробництва компанії Pesa Bydgoszcz SA, придбаних раніше для роботи на інших маршрутах.

4.6.3. СУПЕРЕЧКА МІЖ SINOHYDRO І «УКРАВТОДОРОМ»

Китайська державна компанія Sinohydro Corporation Limited здійснювала роботи на автошляху М-06 (північна об'їзна Житомира) з листопада 2017 року по жовтень 2020 року і отримала контракт на реконструкцію 22 км до червня 2020 року. Роботи проводилися в рамках проекту «Укравтодору», Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) і Європейського інвестиційного банку (ЄІВ) – «Пан'європейські коридори / Європейські дороги України II».

У жовтні 2020 року Державне агентство автомобільних доріг України («Укравтодор») ініціювало розірвання контракту з Sinohydro через порушення умов контракту, низькі показники і погану якість робіт.

Руйнування тротуару – один з прикладів робочих недоробок. Згідно з висновком компанії технічного нагляду IRD ENGINEERING SRL, руйнування виникло через недотримання підрядниками методології будівельних робіт. За даними «Укравтодору», технагляд виявив й інші порушення, пов'язані з облаштуванням асфальтобетонного покриття та дорожніх конструкцій.

⁶⁴ Закон 5043-VI, затверджений 7 липня 2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5043-VI>

«Укравтодор» також повідомив, що згідно з останньою робочою програмою (від 25 травня 2020 року), станом на початок жовтня, відсоток виконання будівельних робіт підрядниками мав становити близько 80%. Фактичне виконання становить 49,17%, при цьому щодо якості більшості робіт є серйозні зауваження. «Укравтодор» використав надану підрядником банківську гарантію майже на €8,461 млн.

Sinohydro вважала несправедливим, що «Укравтодор», не виконавши ефективно свої договірні зобов'язання, в односторонньому порядку вирішив розірвати контракт. Також компанія скаржилася на несвоєчасну передачу «Укравтодором» ділянки землі під об'єкт громадського користування, внесення проєктних змін, не передбачених контрактом, невиконання зобов'язань з оплати, а також відзначила форс-мажорні обставини – епідемію COVID-19.

Компанія стверджувала, що Рада з врегулювання суперечок (створена в рамках контракту з «Укравтодором» в травні 2020 року) на момент розірвання контракту «Укравтодором» ще розглядала суперечки за цим контрактом і вже винесла рішення за деякими пунктами, дозволивши Sinohydro відновити контракт.

2 листопада 2020 року Рада з врегулювання суперечок ухвалила, що «Укравтодор» не мав достатніх підстав для розірвання контракту в односторонньому порядку. У листопаді 2020 року (через місяць після оголошення «Укравтодору» про розірвання контракту) компанія Sinohydro Corporation Limited оголосила, що має намір подати позов до міжнародного арбітражу щодо розірвання контракту.

У березні 2021 року арбітр Міжнародної асоціації інженерів-консультантів (FIDIC) визнав розірвання контракту «Укравтодором» незаконним. Згідно з цим рішенням, банківські гарантії, які Sinohydro надала за умовами контракту, мали бути повернуті підряднику. «Укравтодор» заявив, що суддя FIDIC Махадев Гопінат, що проживає в Південній Африці, ніколи не був на об'єкті, що ставить під сумнів рішення судді.⁶⁵

4.6.4. ІНШІ ПРОЄКТИ

У 2000-х роках китайські банки розвитку і компанії (наприклад, China Road and Bridge Corporation) намагалися вийти на український ринок дорожнього будівництва, а «старожили» ринку (наприклад, Altkom) висловлювали критику з цього приводу.

21 березня 2017 року Державне агентство автомобільних доріг України та CRBC підписали меморандум про співпрацю в сфері проєктування та фінансування автомобільної дороги М-22/Е-584 Полтава-Олександрія на ділянці об'їзду Кременчука, з мостом через Дніпро.

У 2009 році компанія China Machine-Building International висловила зацікавленість у будівництві залізничної станції Дарниця та високошвидкісної залізниці (160 км/год.) Полтава – Красноград – Лозова – Донецьк.

У травні 2020 року Харківський метрополітен визнав CRRC переможцем тендеру на поставку восьми нових п'ятивагонних метропоїздів, що фінансується Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) на очікувану суму €45 млн.

⁶⁵ ЦТС. Расторжение контракта «Укравтодора» с Sinohydro, не достроившей «бетонку» под Житомиром, признано неправомерным.

https://cfts.org.ua/news/2021/03/30/rastorzhenie_kontrakta_ukravtodora_s_sinohydro_ne_dostroivshey_betonku_pod_zhitomirom_priznano_nepravomernym_64047?tg_rhash=317eb407c8ab00

30 червня 2021 року Україна та Китай підписали міжурядову угоду про поглиблення співпраці в галузі будівництва інфраструктури, що передбачає залучення коштів на реалізацію спільних проєктів на пільгових умовах від уряду КНР. Серед пріоритетів співпраці – залізничний транзит, аеропорти, порти, комунікації та муніципальне інженерне будівництво.⁶⁶ За інформацією Мінінфраструктури, яку воно оприлюднило у відповідь на підозри ЗМІ щодо політичного підґрунтя договору, перемовини про угоду тривали з 2017 року.⁶⁷

4.7. ТЕХНОЛОГІЇ

Присутність Китаю у технологічному секторі України проявляється в декількох аспектах, включаючи інвестиції китайських компаній у технологічну галузь України, відкриття українськими компаніями своїх виробничих потужностей в Китаї, продаж китайськими технологічними компаніями своєї продукції в Україні, отримання китайськими телекомунікаційними компаніями контрактів на оновлення телекомунікаційного обладнання, а також надання китайським урядом технічної допомоги українському уряду і неурядовим організаціям.

Якщо деякі з цих видів присутності (наприклад, продаж роздрібними компаніями технологічного обладнання, виробленого в Китаї) не мають очевидного негативного впливу на українську економіку і суспільство, то інші можуть становити ризики для кібербезпеки України.

Китайські інвестиції в технологічний сектор в Україні. У 2007 році Антимонопольний комітет України дозволив китайській компанії AVentures International Limited Group купити частку в декількох роздрібних магазинах електроніки. Раніше AVentures вже володіла роздрібною мережею з продажу електроніки та утримувала понад 100 роздрібних магазинів. У 2014 році українське агентство «Держінвестпроект» підписало меморандум з Китайською бізнес-асоціацією. Тоді ж президент Китайської бізнес-асоціації заявив, що десять великих китайських компаній з виробництва електроніки і побутової техніки розглядають можливість відкриття виробничих потужностей в Україні. Однак невідомо, чи були зроблені якісь із цих інвестицій. У 2020 році компанія «Екополіс ХТЗ», що належить українському бізнесменові Олександру Ярославському, підписала меморандум з китайським Tus-Holding для залучення нових міжнародних резидентів у бізнес-парк в Харкові, включаючи філію Університету Цінхуа.

У 2020 році Антимонопольний комітет України дозволив китайській компанії Tencent Holdings (володіє популярними платформами соціальних мереж TikTok і WeChat) придбати 25% акцій української компанії-розробника ігор 4A Games (яка розробила серію ігор Metro). Загалом, хоча в Україні є кілька прикладів китайських інвестицій у виробництво та / або роздрібну торгівлю в технологічному секторі, це, мабуть, тільки кілька поодинокі прикладів, а не великомасштабні інвестиції. У цьому секторі китайська присутність обмежена.

Українські компанії переміщують свої виробничі потужності до Китаю. Хоча, як згадувалося вище, деякі китайські компанії інвестують у виробництво та / або роздрібну торгівлю в технологічному секторі в Україні, деякі українські компанії переносять свої виробничі потужності в Китай. Наприклад, 2015 року компанія Cogum, яка спеціалізується на машинобудуванні і входить до групи SCM, що належить Рінату Ахметову, зареєструвала дочірню компанію в Китаї для продажу спеціалізованого обладнання для гірничодобувної промисловості. Хоча спочатку планувалося, що дочірня компанія

⁶⁶ Україна та Китай підписали угоду про співпрацю в галузі будівництва інфраструктури. <https://mtu.gov.ua/news/32929.html>

⁶⁷ Роз'яснення Міністерства інфраструктури України щодо низки публікацій про міжурядову угоду України та Китайської Народної Республіки. <https://mtu.gov.ua/news/32937.html>

буде використовуватися виключно для продажу обладнання, виробленого в Україні, представники Cogim припускають, що в майбутньому деякі етапи виробничого процесу можуть бути перенесені в Китай. Аналогічним чином, 2017 року великий виробник холодильників Nord заявив, що перенесе виробництво в Китай через неможливість використовувати свої потужності в Донецьку, який розташований на території, нині не підконтрольній Україні. Хоча перенесення виробничих потужностей в Китай може зробити компанію залежною від цього. Проте наразі ми не спостерігаємо надто значного поширення таких переміщень у технологічному секторі, особливо в сфері послуг.

Китайські компанії домінують на ринку роздрібної торгівлі технологіями в Україні. Великі китайські виробники електроніки, як-от Huawei і Lenovo, продовжують залишатися одними з найпопулярнішими серед українців завдяки своїм відносно низьким цінам. У 2017 році Huawei займала лише 1% ринку ІКТ, проте планувала розширити свою присутність і зайняти 10% ринку до кінця 2018 року. Станом на 4-й квартал 2020 року 4 з топ-5 компаній на ринку смартфонів були китайськими: Xiaomi з часткою 38% – на першій позиції, Huawei з часткою 12% – на 3-й, а Transsion Holdings і OPPO з часткою в 6% кожна – на 4-й і 5-й відповідно.⁶⁸ Аналогічно, станом на 2019 рік, на ринку ноутбуків китайські Lenovo займають третину ринку.⁶⁹

Така залежність від дешевої електроніки може бути небезпечною, якщо низька ціна досягається за рахунок компромісів у питаннях безпеки і захисту персональних даних. Принаймні у одного з лідерів українського ринку смартфонів раніше були проблеми із безпекою. У 2020 році звіт компанії Upstream показав, що компанія Transsion Holdings нібито мала зловмисне ПО, встановлене на сотнях тисяч своїх пристроїв.⁷⁰ Уражені пристрої переважно продаються в африканських країнах, як-от Єгипет, Ефіопія, Південна Африка, Камерун та Гана, проте подібні проблеми були виявлені і в інших 14 країнах.⁷¹ За різними оцінками, понад 800 тис. пристроїв у всьому світі постраждали в період з березня 2019 року по серпень 2020 року, ще 200 тис. – у серпні 2020 року.^{72,73} Зловмисне програмне забезпечення намагалося придбати платну підписку на різні програми без відома або згоди користувача. Представник Transsion припустив, що компанія не знала і не отримувала прибуток від шкідливого програмного забезпечення, покладаючи провину на постачальника, який продавав пристрої.⁷⁴

⁶⁸ Без Apple: рейтинг производителей смартфонов в Украине по версии Canalys.

<https://tech.liga.net/technology/novosti/xiaomi-samsung-i-skandalnaya-transsion-reyting-samyh-populyarnykh-smartfonov-v-ukraine>

⁶⁹ Что ожидает рынок ноутбуков? https://ko.com.ua/chto_ozhidaet_rynok_noutbukov_127618

⁷⁰ xHelper/Triada malware pre-installed on thousands of low cost Chinese Android devices in emerging markets.

<https://www.upstreamsystems.com/xhelpertriada-malware-pre-installed-thousands-low-cost-chinese-android-devices-emerging-markets/>

⁷¹ xHelper/Triada malware pre-installed on thousands of low cost Chinese Android devices in emerging markets.

<https://www.upstreamsystems.com/xhelpertriada-malware-pre-installed-thousands-low-cost-chinese-android-devices-emerging-markets/>

⁷² Well-known malware committing click ad fraud on low-end devices in emerging markets uncovered by Secure-D.

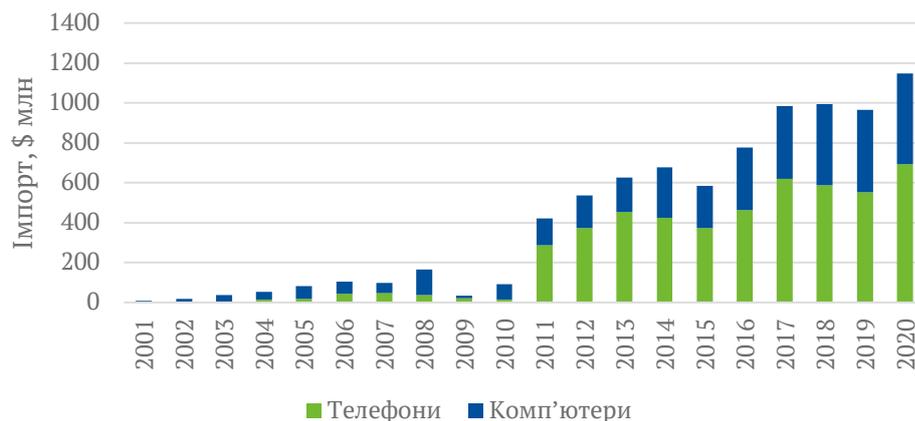
<https://www.upstreamsystems.com/well-known-malware-committing-click-ad-fraud-low-end-devices-emerging-markets-uncovered-secure-d/>

⁷³ Chinese phones with built-in malware sold in Africa. <https://www.bbc.com/news/technology-53903436>

⁷⁴ A Malware Discovered In Some Cheap Chinese-Made Smartphones Can Steal Data And Money From Users.

<https://www.digitalinformationworld.com/2020/08/a-malware-discovered-in-some-cheap-chinese-made-smartphones-can-steal-data-and-money-from-users.html>

Рисунок 25. Український імпорт деяких високотехнологічних товарів з Китаю

Джерело: ITC TradeMap

Китайські компанії беруть участь у модернізації телекомунікаційного обладнання. Участь китайської компанії Huawei в модернізації телекомунікаційного обладнання викликала занепокоєння в багатьох західних країнах у зв'язку з потенційними загрозами безпеці. Huawei вже давно постачає телекомунікаційне обладнання українським телекомунікаційним компаніям: ще 2006 року вони підписали угоду про постачання устаткування на суму \$80 млн; на той момент частка Huawei і «Укртелеком», одна з найбільших українських телекомунікаційних компаній, підписали угоду про те, що Huawei поставитиме обладнання для 3G-мережі в Одесі. У 2008 році Huawei підписала контракт на поставку обладнання для DWDM-мережі з іншою великою телекомунікаційною компанією – life :) (нині lifecell). У 2011 році Huawei розпочала поставки обладнання для ширококутної передачі даних для «Київстар», найбільшої телекомунікаційної компанії, і устаткування для телекомунікаційної компанії МТС (нині Vodafone). У 2019 Huawei виграла конкурс на поставку обладнання для мережі 4G в системі київського метрополітену. Таким чином, всі три великі телекомунікаційні компанії в якийсь момент в минулому мали контракти з Huawei на поставку обладнання.

В 2016 році українська телекомунікаційна компанія lifecell підписала меморандум з Huawei, домовившись про те, що Україна стане однією з перших в світі, де буде тестуватися мобільна мережа 5G. На той час українські державні діячі, як-от колишній заступник голови Адміністрації президента Дмитро Шимків і голова Національної комісії з регулювання зв'язку та інформатизації Олександр Животовський, вітали цю подію, стверджуючи, що це допоможе Україні стати більш конкурентоспроможною в телекомунікаційній галузі. Офіційна заявка на проведення випробувань була подана в листопаді 2019 року, а самі випробування були заплановані на період з грудня 2019 року по травень 2020 року.⁷⁵

Крім роботи з приватними українськими компаніями, Huawei в 2020 році також підписала меморандум з українським агентством Державна служба зв'язку. Цей меморандум був розкритикований західними партнерами України, які стверджували, що він може загрожувати кібербезпеці України. Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба тоді заявив, що Державна

⁷⁵ Lifecell, Ericsson apply for 5G test permit. <https://www.telecompaper.com/news/lifecell-ericsson-apply-for-5g-test-permit--1315258>

служба зв'язку порушила українські закони. Вона мала попередньо узгодити такий меморандум з Міністерством закордонних справ України.

Крім Huawei, телекомунікаційне обладнання поставляли і деякі інші компанії. Наприклад, 2009 року корпорація ZTE підписала контракт з УНТ (Українські новітні технології) на поставку понад 250 базових станцій для мережі мобільного бездротового доступу до Інтернет.

Китайська компанія постачає технологічне обладнання як допомогу українському уряду і неурядовим організаціям. Протягом багатьох років китайський уряд кілька разів надавав українському уряду технічну допомогу. Наприклад, у 2006 і 2014 роках китайський уряд надав українському уряду комп'ютерне обладнання. У 2015 році Китай також надав комп'ютери українським школам та центрам адміністративних послуг. У 2017 році надав Міністерству закордонних справ телекомунікаційне обладнання. Хоча масштаби такої допомоги могли бути невеликими, можна стверджувати, що прийняття допомоги у вигляді комп'ютерів і телекомунікаційного обладнання, що використовується центральними урядовими установами, може розглядатися як загроза національній кібербезпеці. Слід зауважити, що прийняття такої допомоги може сформувати позитивну думку про китайський уряд в очах української громадськості.

4.8. ФІНАНСИ

4.8.1. ВАЛЮТА

Китай активно працює над просуванням юаня (RMB або CNY) до статусу міжнародної валюти. У 2016 році включення юаня до кошика SDR МВФ стало важливою віхою в інтеграції китайської економіки в світову фінансову систему.

За даними SWIFT RMB Tracker, до серпня 2021 року юань зберігав свою позицію п'ятої за активністю валюти для глобальних платежів, з часткою за вартістю 2,15%⁷⁶. За обсягом міжнародних платежів, виключаючи платежі всередині Єврозони, у лютому 2021 року CNY зайняв 6-е місце з часткою 1,53%. Це набагато нижче, ніж частка CNY у SDR (10,92%).

В Україні китайський юань не є значною валютою. Національний банк України (НБУ) і Народний банк Китаю (НБК) зберігають і постійно продовжують трирічну угоду про двосторонній валютний обмін CNY / UAH. Перша така угода була підписана 2012 року, останнє продовження відбулося 2018 року⁷⁷, і очікується, що незабаром її продовжать ще на три роки. Максимальне значення своєї залишається незмінним – 15 млрд юанів, або 62 млрд грн (приблизно \$2,25 млрд за поточним курсом).

Однак, за словами посадових осіб НБУ, ця сума не використовується, і угода залишається рамковою, яка відкриває можливості. Юань використовувався протягом короткого періоду під час кризи 2014–2015 років, але процентна ставка (плаваюча, заснована на SHIBOR⁷⁸) менш приваблива для України, ніж у доларах США або євро. Однак НБУ вважає за краще не зберігати відкриті валютні позиції, тому тримає китайські юані в своїх валютних резервах, щоб збалансувати частку китайських юанів у своєму SDR-боргу перед МВФ.

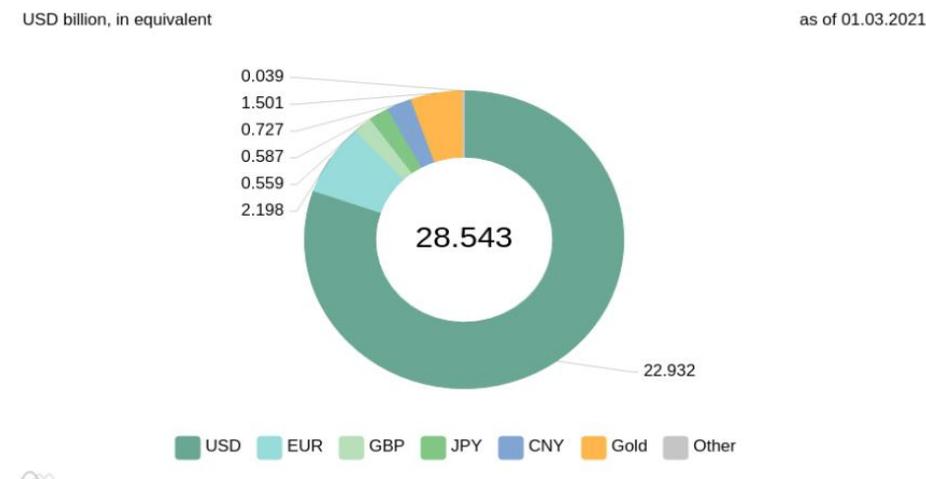
⁷⁶ Keep up with RMB internationalization. <https://www.swift.com/ru/node/9501>

⁷⁷ People's Bank of China Renews Currency Swap Agreement with NBU.

<https://bank.gov.ua/en/news/all/narodniy-bank-kitayu-ponoviv-divu-dogovoru-pro-valyutniy-svop-z-natsionalnim-bankom-ukrayini>

⁷⁸ Shanghai Interbank Offered Rate. http://www.shibor.org/shibor/web/AllShibor_e.jsp

Рисунок 26. Структура міжнародних резервів України за валютами

Джерело: Національний банк України

4.8.2. ПЛАТЕЖІ

Платежі в межах України за товари і послуги можна проводити тільки в гривнях. Долар США та євро є найбільш популярними валютами для зберігання коштів або купівлі для поїздок за кордон. Таким чином, китайський юань залишається екзотичною валютою, яку рідко беруть в обмінних пунктах і банках.

Однак для бізнесу можна знайти спосіб купувати і продавати китайські юані. Майже чверть українських банків (18 з 76) мають кореспондентські рахунки в китайських юанях у великих іноземних банках. Наприклад, такі рахунки мають державні банки: ПриватБанк, Укресімбанк та Укргазбанк. Два великих приватних українських банки та сім з 20 іноземних банківських груп, що працюють в Україні, також мають такий рахунок. Але платежі в китайських юанях не надто популярні навіть при торгівлі з Китаєм – в інтерв'ю експерт ринку зазначив, що більшість переказів здійснюється в доларах США, за винятком, можливо, агросектора. Деякі банки пропонують обмін готівки. ПриватБанк відкрив представництво в Пекіні.

Китай у рамках своїх загальних планів глобальної експансії **вийшов на український роздрібний ринок зі своєю платіжною системою UnionPay**, яка охоплює 180 країн і регіонів світу. В Україні вона працює від кінця 2019 року, підписавши угоди з двома банками – ПриватБанком (1-й найбільший банк) і Укргазбанком (4-й найбільший банк), обидва є державними. COVID криза 2020 року уповільнила розвиток, і кількість карток, випущених станом на березень 2021 року, є незначною.

Згідно з інтерв'ю з менеджером ПриватБанку, вони випускають карти UnionPay переважно для тих, кому доводиться їздити в Китай, або для громадян Китаю, які їдуть в Україну, і розмір бізнесу дуже малий. Разом з Укргазбанком UnionPay має кобейджінговий картковий продукт з українською національною платіжною системою ПРОСТІР. Вибравши цю карту, власники можуть використовувати її для платежів в Україні (мережа з понад 350 тис. POS-терміналів), а також у країнах, охоплених UnionPay. Ця карта також перебуває на дуже ранній стадії розвитку. З огляду на мізерну частку ринку карт ПРОСТІР (в порівнянні з Visa і MasterCard), перспективи цього розвитку досить неоптимістичні. Але недавня спільна оренда рекламних щитів UnionPay і ПриватБанком означає, що платіжна система має роздрібні амбіції.

4.8.3. ФІНАНСОВІ РИНКИ

Присутність Китаю в українському фінансовому секторі невелика, але **інфраструктура готова до розширення торгівлі товарами.**

У листопаді 2016 року компанія BOCE Co., Limited (Гонконг), що входить до державної групи товарних бірж «Бохай»⁷⁹, придбала у Міністерства фінансів України 100% акцій Українського банку реконструкції та розвитку (УБРР). Раніше банк був невеликою структурою, створеною в 2004 році для фінансування державних інвестицій в інновації (невдало). На момент покупки це був найменший банк (100-й з 100). Він залишається одним з найменших українських банків (67-е місце), працює в нішевому сегменті обслуговування корпоративних клієнтів і тримає 73% своїх активів (332 млн грн, або \$12,5 млн) у державних облігаціях України. BOCE – найбільший у Китаї майданчик для торгівлі спотовими товарами, компанія заснована 2009 року, річний оборот \$1 трлн.

Той же інвестор – Bohai Commodity Exchange через BOCE со., Limited (Гонконг) – 2020 року придбав 49,9% акцій ПФТС, однієї з двох найбільших українських фондових бірж. Оскільки фондовий ринок в Україні практично відсутній, оборот біржі невеликий: загальний оборот за останні 12 місяців ледь перевищив \$5 млрд, 97% з них – це операції з державними облігаціями.

Планувалося також використовувати китайський торговий майданчик для залучення інвестицій українських компаній, але наразі жодна компанія не провела там IPO. Переговори між регуляторами фондового ринку почалися в 2010 році. Два роки потому Олег Бахматюк, власник Ukrlandfarming, заявив, що група розглядає можливість проведення IPO в Гонконзі, продавши близько 20% акцій. На даний час китайський фондовий ринок є другим за величиною в світі, поступаючись тільки США. А Гонконгська фондова біржа є найбільшим ринком IPO з 2016 року.

4.9. ОСВІТА ТА КУЛЬТУРА

4.9.1. ОСВІТА

Співпраця України з Китаєм у сфері освіти є одним із пріоритетних напрямків двосторонніх відносин. У 2011 році був створений Підкомітет з питань співробітництва в сфері освіти між Україною та Китаєм⁸⁰. Основною метою угоди про співпрацю є сприяння програмам академічного та культурного обміну студентами між двома країнами і фінансування програм навчання повного циклу. Друге засідання Підкомітету високого рівня відбулося 2017 року. На ньому була присутня Лілія Гриневич, тодішній міністр освіти.

У Китаї добре розвинена програма стипендій для студентів і науковців з усього світу. Основним органом стипендій є Китайська рада із стипендій (CSC), державне агентство. У 2018/2019 навчальному році уряд Китаю профінансував 76 стипендій для українських студентів, що отримують освіту в китайських університетах⁸¹. У 2021 році було виділено 54 стипендії. Заявки адмініструються безпосередньо Міністерством освіти і науки України⁸².

Українські університети набувають популярності і серед китайських студентів. Молодих людей з Китаю приваблює європейська культура, низька вартість життя і навчання, легкий процес вступу, а

⁷⁹ Commodities Global Trade. <https://cgtsb.com/#>

⁸⁰ Cooperation in the field of Education. <https://china.mfa.gov.ua/en/partnership/4965-spivpracva-v-galuzi-osviti>

⁸¹ Освіта як перспективна галузь українсько-китайського партнерства. <https://aucc.org.ua/osvita-yak-perspektivna-galuz-ukravinsko-kitavskogo-partnerstva/>

⁸² Китай надав 54 стипендії для українців. <https://osvita.ua/abroad/77875/>

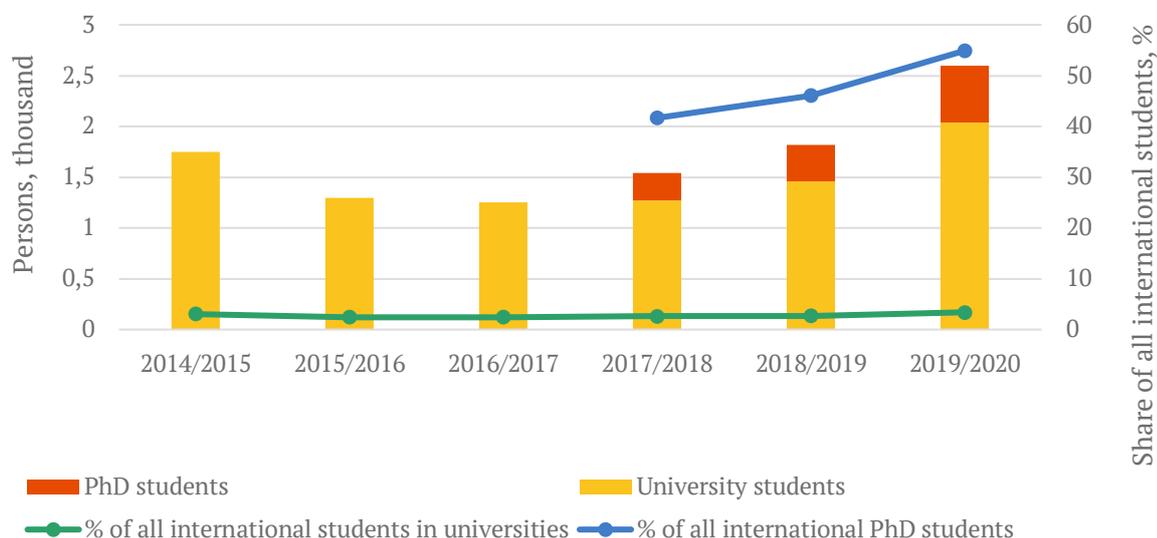
також висока якість освіти, особливо з технічних предметів. В Україні у 2019 році серед топ-10 країн за кількістю іноземних студентів Китай посідає сьоме місце з часткою 4,4%. Для порівняння: частка студентів з Індії складає 22,9%, а марокканських студентів – 10,2% від загального числа іноземних студентів⁸³. За оцінками Міністерства освіти і науки України, близько 10% всіх іноземних студентів в Україні є вихідцями з Китаю. Однак до цього числа входять і студенти короткострокових курсів та мовних шкіл⁸⁴.

Коледжі та технікуми не користуються популярністю серед іноземних студентів. Більшість студентів приїжджають в Україну для отримання ступеня бакалавра або аспіранта. На початку 2019-2020 навчального року в українських вузах навчалося 2035 китайських студентів, з кожним роком ця частка трохи збільшується (див. Рисунок 26)⁸⁵. Китайські студенти переважно вивчають медичні та технічні дисципліни.

Аспірантура в українських університетах користується особливою популярністю серед китайців. Частка студентів з Китаю, які навчаються на аспірантурі, стає дедалі більшою. Станом на січень 2020 року частка китайських студентів складала 54,9% всіх іноземних аспірантів в Україні; в 2019 і 2018 роках – становила 46,1% і 41,6% відповідно. Китайські кандидати наук переважно приїжджають вивчати технічні дисципліни.

Уряд Китаю також широко пропагує можливості навчання китайських студентів в українських університетах, особливо на докторських програмах. Національна стипендія для талановитих самофінансуючих іноземних студентів від CSC покриває до \$6000 для докторантів з Китаю, які бажають навчатися за кордоном. Серед 3500 відібраних кандидатів щороку як мінімум один студент вирушає в Україну.

Рисунок 27. Китайські студенти в Україні

Джерело: Державна служба статистики України

⁸³ Іноземні студенти в Україні. <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>

⁸⁴ В Україну активно їдуть китайці. <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/v-ukrainu-aktivno-edut-kitaycy-742325.html>

⁸⁵ Вища освіта в Україні. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/osv/vush_osv/vush_osv_19.xls

Однак більшість стипендій CSC розподіляються на основі двосторонніх угод між Китайською радою із стипендій і закордонним університетом. У 2020 році була запущена програма академічного обміну для студентів магістратури та докторантури, а також академічного персоналу Київського політехнічного інституту. Квота була встановлена на рівні 20 осіб на рік. Спільні магістерські програми тривають до трьох років, докторантура – до чотирьох. Академічний персонал і наукові співробітники можуть перебувати в китайських університетах протягом 3-12 місяців. Стипендія покриває плату за навчання, проживання та дорожні витрати. Програма обміну є результатом багаторічної співпраці між КПІ та іншими китайськими університетами. Наприкінці 2020 року КПІ офіційно приєднався до Альянсу міст-побратимів Гуанчжоу (GISU), глобальної університетської мережі. В КПІ ведеться робота зі створення і розвитку нового українсько-китайського Центру інженерних інновацій, китайсько-української лабораторії космічної науки, Академії Huawei, Інституту Конфуція та інших організацій.

У червні 2017 року в Києві відбувся Форум ректорів українських і китайських університетів. У заході взяли участь представники понад 40 університетів з Китаю і більше 25 університетів України. Під час Форуму 10 українських і 9 китайських університетів представили свої навчальні програми, було підписано 20 двосторонніх угод про співпрацю. Наприклад, Вінницький національний технічний університет і Технологічний університет Ланьчжоу підписали угоду про співпрацю з метою розвитку двосторонніх обмінів та наукового співробітництва. Аналогічна угода про співпрацю існує між Університетом Хечжоу і Київським національним університетом технології та дизайну. Національний університет «Львівська політехніка» створив Центр китайсько-українського співробітництва для зміцнення зв'язків з китайськими підприємствами та дослідницькими центрами.

У 2018 році в Києві відбувся Міжнародний культурно-освітній форум «Шовковий шлях: Україна-Китай», де 46 українських і 11 китайських вищих навчальних закладів представили свої можливості для навчання і досліджень⁸⁶.

Угода про співпрацю вже має свої переваги: в 2015 році близько 2500 українських студентів навчалися в Китаї, а 2100 китайських студентів здобували освіту в Україні. У 2019 кількість зросла до 3000 і 3500 студентів, відповідно⁸⁷.

Китай зміцнює співпрацю з Україною в галузі науки і досліджень. Сформований у результаті підписаної угоди про співпрацю між Миколаєвом (Україна) і Чжоушанем (Китай), Українсько-китайський центр Шовкового шляху був створений для реалізації ініціативи «Новий Шовковий шлях» в Україні, також відомої як ініціатива «Один пояс, один шлях». Основні напрямки діяльності центру лежать в галузі науки і освіти. У співпраці з 15 китайськими університетами та чотирма коледжами організація сприяє отриманню подвійних дипломів на всіх рівнях освіти серед українських студентів. Вона також надає допомогу громадянам Китаю, бажаючим отримати очну освіту в Україні. Головний офіс розташований у Миколаєві. Центр також має партнерські організації в Києві, Львові, Одесі, Херсоні та Івано-Франківську.

Центр здійснює програму ChinaStudy і служить платформою для співпраці між студентами, підприємствами та університетами України та Китаю в галузі науки і технологій⁸⁸. Стипендіальна програма ChinaStudy розрахована на українських студентів на всіх рівнях освіти. Наприклад, 2020 року

⁸⁶ Міжнародний культурно-освітній форум «Шовковий шлях: Україна – Китай».

<http://nmuofficial.com/news/mizhnarodnyj-kulturno-osvitnij-forum-shovkovyj-shlyah-ukrayina-kytaj-2/>

⁸⁷ Співпраця у сфері освіти. <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/4965-spivpracya-v-galuzi-osviti>

⁸⁸ UCCSR. Education. https://uccsr.org.ua/?page_id=219

Центр оголосив про надання дворічної докторської стипендії кваліфікованим українським студентам для навчання в Фошанському університеті, одному з провідних вищих навчальних закладів Китаю. Ініціатива спрямована переважно на абітурієнтів, які вже мають український кандидатський ступінь в галузі природничих та технічних наук, а також медицини. Молодих вчених приваблює високотехнологічна дослідницька база китайських університетів, а також міжнародний рівень компенсації (зарплата становить \$2000 на місяць)⁸⁹. У рамках ініціативи «Новий шовковий шлях» українські вчені можуть поїхати на дослідницькі стажування на китайські підприємства. Програма спонсорується Китаєм і адмініструється Українсько-китайським центром Шовкового шляху.

Українсько-китайський центр Шовкового шляху відповідає за роботу системи подачі заявок на гранти «Один пояс, один шлях» – єдиного онлайн-порталу для українських вчених, що беруть участь у грантових програмах і спільних дослідницьких ініціативах Китайської Народної Республіки. В рамках цієї ініціативи висококласні українські вчені запрошуються для участі в роботі наукових лабораторних і дослідницьких центрів китайських університетів (наприклад, при подачі заявок на 2020 рік були запрошені претенденти в Jiangsu Normal University). Контракт триває не менше одного року; кожен науковець отримує зарплату в межах \$3500-5000 на місяць⁹⁰.

Центр також сприяє співпраці між китайським бізнесом та українськими науково-дослідними центрами. Наприклад, 2020 року Shandong Agricultural Development Limited, сільськогосподарський конгломерат, шукав співпраці з українськими вченими в галузі сільського господарства і агроінженерії, щоб подати заявку на китайські гранти на дослідження⁹¹.

Китайська рада зі стипендій також проводить короткострокові програми обміну для наукових співробітників, особливо в галузі науки і техніки. Агентство покриває всі витрати китайських вчених, які вирушають в Україну на термін до трьох місяців.

4.9.2. КУЛЬТУРА

Ще однією місією Підкомітету з питань співробітництва в галузі освіти між Україною та Китаєм є **сприяння мовному і культурному обміну**. В Україні основним центром, який займається просуванням китайської культури, є Інститут Конфуція. На даний час п'ять культурних центрів працюють в університетах: Києва (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний лінгвістичний університет, Київська консерваторія), Харкова (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна) і Одеси (Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського), шостий культурний центр скоро відкриється у Вінниці (Вінницький національний технічний університет).

У центрах Конфуція проводяться курси іноземних мов і каліграфії, щорічні культурні заходи (Китайський Новий рік, Свято весни, Фестиваль ліхтарів, Фестиваль човнів-драконів, День заснування Китайської Народної Республіки), виставки китайської каліграфії та образотворчого мистецтва. Інститут Конфуція є одним із співorganizаторів щорічної університетської олімпіади з китайської мови «Китайський міст». Класи Конфуція (невеликі філії Інституту Конфуція, де проводяться уроки китайської мови) створені в регіональних університетах і середніх школах по всій Україні.

⁸⁹ Post Doctor scientific Internship for PhD scientists with 2000\$ scholarship per month. <https://uccsr.org.ua/?p=861>

⁹⁰ High-profile scientists are invited to work in laboratories and research teams in China. <https://uccsr.org.ua/?p=892>

⁹¹ Shandong Agricultural Development Limited Company запрошує до співпраці українських вчених. <https://uccsr.org.ua/?p=941>

Для українських студентів і викладачів китайської мови, які бажають пройти короткострокові (від чотирьох тижнів до одного року) і повні цикли (на рівні бакалаврату та магістратури) курси в Китаї, Інститут надає стипендіальну допомогу. Курси пропонують широкий спектр напрямків навчання – від вивчення мови до традиційної китайської медицини, історії Китаю і філософії.

Кожен Інститут Конфуція – це некомерційна структура, яка є невід'ємною частиною приймаючого університету. Двосторонні угоди з кожним новим центром укладаються на рівні університету в межах рамкової угоди про співпрацю з Міністерством освіти і науки України. Кошти надходять з трьох джерел. По-перше, центри надають освітні послуги на платній основі. По-друге, їх частково фінансують приймаючі університети. По-третє, інститути отримують кошти від уряду Китаю у вигляді грантів і дотацій.

Українську культуру Китай просуває далеко не так активно. Чотири центри української мови і культури (в Пекінському, Шанхайському, Тяньцзінському і Дальянському університетах іноземних мов) здебільшого були створені в рамках китайсько-українського партнерства з питань культури і освіти та готують студентів за спеціальностями українська мова та література в місцевих китайських університетах.

Китай зміцнює відносини з Україною в галузі культури. У 2002 році була створена урядова Підкомісія з питань співпраці у культурній галузі. Кожні п'ять років підписується відповідна програма культурного співробітництва між Міністерством культури України та Міністерством культури Китайської Народної Республіки (остання була підписана 2017 року на 2018-2022 роки). Розширюється співпраця з метою зміцнення взаємодії між двома країнами в галузі мистецтва (кінематографія, література, творчість, виставки і музеї тощо).

5. ПРАКТИКИ

5.1. ДИПЛОМАТІЯ

Оскільки Китай переважно представлений державними підприємствами, всі великі інвестиції мають затверджуватися на урядовому рівні. Тому двосторонні угоди є найважливішою умовою для подальшого розвитку економічних відносин між двома державами. Формально першою такою угодою є Двосторонній інвестиційний договір, який був підписаний 1992 року і вступив в силу 1993 року. Однак це радше технічний документ, який замінив аналогічний договір СРСР-Китай. Переговори зазвичай починалися після візитів високопосадовців.

Перший такий візит відбувся 2002 року. Тодішній Президент Леонід Кучма відвідав Китай у листопаді 2002 року, відразу після зустрічі з президентом Росії Володимиром Путіним в Москві і вступу Ху Цзіньтао на посаду генерального секретаря Комуністичної партії Китаю. Загалом було проведено 15 зустрічей і підписано чотири міжурядові та міжвідомчі угоди.

У період президентства Віктора Ющенка президентських візитів не було. Однак Петро Порошенко, тодішній голова Ради національної безпеки і оборони України, відвідав Китай з візитом 2005 року. Крім того, 2009 року Ющенко офіційно запросив китайського лідера відвідати Україну. Проте візит не відбувся.

Політичні двосторонні відносини були відновлені 2010 року за президентства Віктора Януковича. Після короткої зустрічі на нейтральній території в США в квітні⁹² він відвідав Ху Цзіньтао у вересні.⁹³ Представники адміністрації стверджували, що це був перший в історії державний візит до Китаю.⁹⁴ Загалом було підписано 13 двосторонніх документів⁹⁵. Наступного року Цзіньтао відвідав Януковича у Криму⁹⁶. Наступний візит планувався наприкінці 2013 року і був пов'язаний із призначенням Сі Цзіньпіна генеральним секретарем. Візит відбувся в грудні 2013 року.⁹⁷ Було підписано близько 20 двосторонніх документів⁹⁸, в тому числі Угоду про дружбу і співробітництво.⁹⁹

Знову ж таки, в період президентства Петра Порошенка візитів не було. Можливо, це пояснюється голосуванням Китаю в ООН по ситуації з Україною загалом і Кримом зокрема. У всіх випадках Китай голосував проти рішення більшості на підтримку України, як і Росія, або утримувався (що є дуже поширеною практикою для Китаю). З іншого боку, закон про декомунізацію, прийнятий 2015 року¹⁰⁰, не отримав схвалення в Китаї.

Контакти нинішньої адміністрації з Китаєм обмежилися телефонною розмовою Зеленського і Цзіньпіна в липні 2021 року¹⁰¹. Крім того, депутат Давид Арахамія уславився тим, що вихваляв досвід китайської компартії в управлінні державою¹⁰².

5.2. ДЕРЖАВНА ВЛАСНІСТЬ

Являючи собою суміш комуністичної ідеології та капіталізму з вільним ринком, Китай має найбільший державний сектор у світі (в абсолютному вираженні). Він включає в себе величезні державні підприємства (ДП), які, на відміну від інших країн, також працюють у традиційних конкурентних секторах, як-от будівництво, складне виробництво (включаючи автомобілебудування), харчова промисловість, банківська справа і страхування, фармацевтика і телекомунікації тощо.

Китайські державні підприємства є найбільш численними і величезними. З 25 найбільших за обсягом виручки китайських компаній 20 належать державі. На Китай припадає понад $\frac{3}{4}$ найбільших світових ДП (причому три з них посідають 2-е та 4-е місця в глобальному списку). Всього в Китаї налічується понад 150 тис. державних підприємств. Згідно зі звітами Комісії з нагляду і управління державними активами (SASAC), в 2017 році їх активи склали \$22 трлн, а операційний дохід – майже \$8 трлн¹⁰³.

⁹² Янукович встретился с председателем КНР. https://rus.lb.ua/news/2010/04/13/38041_yanukovich_vstretilsya_s_predsedate.html

⁹³ Янукович отбыл в Китай с государственным визитом. <https://interfax.com.ua/news/general/47257.html>

⁹⁴ Визит Януковича в Китай станет первым государственным визитом в истории отношений двух стран. <https://interfax.com.ua/news/general/47210.html>

⁹⁵ Визит Януковича в Китай: подписано 13 двусторонних документов на \$4 млрд. <https://korrespondent.net/business/economics/1112496-vizit-yanukovicha-v-kitaj-podpisano-13-dvustoronnih-dokumentov-na-4-mlrd>

⁹⁶ Президент Украины и председатель КНР встретились в Крыму. <https://interfax.com.ua/news/political/71707.html>

⁹⁷ Янукович отбыл с визитом в Китай. <https://interfax.com.ua/news/political/178838.html>

⁹⁸ В ходе визита Януковича в Китай будет подписано около 20 документов – Азаров. <https://interfax.com.ua/news/political/178377.html>

⁹⁹ Украина и Китай заключили договор о дружбе и сотрудничестве. <https://interfax.com.ua/news/economic/179503.html>

¹⁰⁰ Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>

¹⁰¹ Відбулася перша телефонна розмова Володимира Зеленського з Головою КНР Сі Цзіньпіном. <https://www.president.gov.ua/news/vidbulasya-persha-telefonna-rozmova-volodimira-zelenskogo-z-69509>

¹⁰² Арахамія в інтерв'ю китайським ЗМІ заявив, що «досвід Компартії Китаю в управлінні державою заслуговує на наслідування». https://lb.ua/news/2021/07/07/488794_arahamiya_intervyu_kitayskim_zmi.html

¹⁰³ Economic performance of State-owned and State-holding enterprises in 2017. http://en.sasac.gov.cn/2018/01/23/c_311.htm

Рисунок 28. Кількість державних підприємств, Fortune Global 500

Джерело: Fortune¹⁰⁴

Державні підприємства мають певні переваги для китайської влади, які компенсують загалом нижчу ефективність ДП порівняно з приватними компаніями. Науковці визначають три такі переваги.¹⁰⁵ По-перше, державна власність збільшує горизонт планування і надає можливість інвестувати у проєкти, інвестиції в які в іншому випадку були б нерентабельні. По-друге, допомагає досягти соціальної стабільності (що вкрай важливо в перенаселеній країні, яка вдається до контролю народжуваності) та інших політичних цілей, наприклад, екологічних. По-третє, дозволяє партії і уряду контролювати китайське суспільство.

Більшість китайських зовнішніх ПІІ надходить від державних підприємств. На це є дві причини. По-перше, такі інвестиції часто є інструментом проведення відповідної політики. По-друге, державні підприємства мають менше обмежень на таку діяльність (і ще менше їх стало з 2011 року, коли Китай підвищив поріг розгляду і затвердження зарубіжних інвестиційних проєктів). В Україні найбільші китайські інвестори також є державними підприємствами. Це CNBM, CCEC і COFCO. На них припадає 68% активів і 84% доходів 150 найбільших китайських компаній в Україні (станом на 2019 рік).

5.3. КОРУПЦІЯ

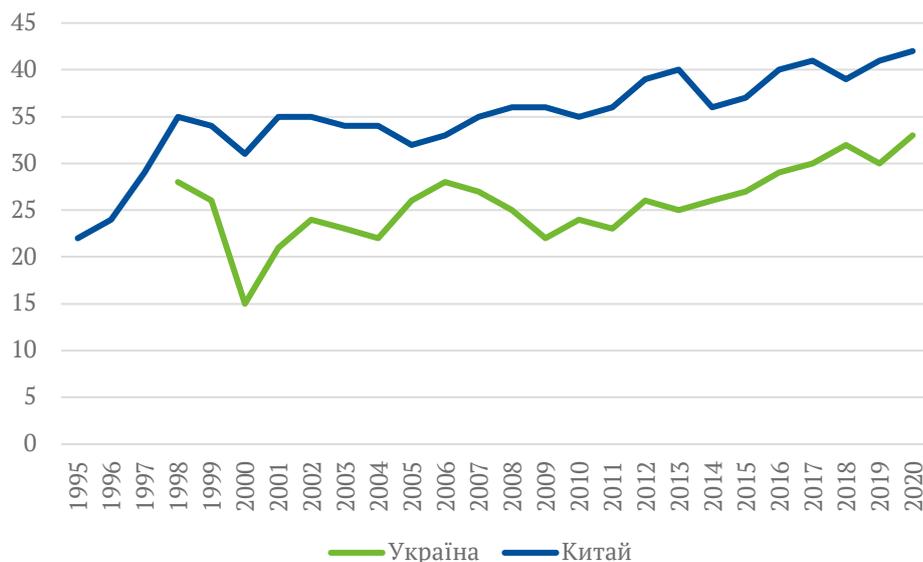
Китай набрав 42 бали за шкалою від 0 (висока корупція) до 100 (низька корупція) в Індексі сприйняття корупції 2020 року, опублікованому Transparency International.¹⁰⁶ Китай посідає 78-е місце за цим індексом – вище, ніж більшість інших азійських держав, але набагато нижче, ніж деякі інші розвинені країни регіону, наприклад, Японія, Південна Корея, Тайвань.

¹⁰⁴ Fortune Global 500. <https://fortune.com/global500/2020/search/>

¹⁰⁵ State-owned enterprises in China: A review of 40 years of research and practice. Karen Jingrong Lin, Xiaoyan Lu, Junsheng Zhang, Ying Zheng. China Journal of Accounting Research, 13 (2020) 31–55. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1755309119300437>

¹⁰⁶ Corruption Perceptions Index 2020. <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/chn>

Рисунок 29. Індекс сприйняття корупції

Джерело: Transparency International. Більш високі значення означають більш низький рівень корупції.

Корупція глибоко вкоренилася в китайській культурі і походить від конфуціанства. Конфуціанство не схвалювало верховенство закону, вважаючи за краще замість нього складну структуру особистих відносин.¹⁰⁷ Це створило ідеальні умови для того, щоб корупція серед державних службовців стала нормою в китайському суспільстві.

Із запровадженням ринкових реформ під керівництвом Ден Сяопіна в 1970-х роках корупція в Китаї почала процвітати.¹⁰⁸ Приватним підприємцям, які мали бізнес-ідеї, були потрібні ресурси, які могли надати державні підприємства, і дозвіл від місцевої влади.¹⁰⁹ Зосередження величезної влади в руках державних чиновників призвело до стрімкого зростання корупції.

Часто відзначають, що економіка Китаю в останні кілька десятиліть розвивалася досить динамічно, незважаючи на розквіт корупції. Це досить незвично: досвід показує, що високий рівень корупції зазвичай уповільнює економічне зростання, як у випадку з пострадянськими або африканськими країнами. Однією з особливостей Китаю, що відрізняє його від західних країн, є поширеність Гуаньсі. Це неформальна мережа зв'язків і зобов'язань, які забезпечують основу суспільної довіри.

Приватні відносини, що виникають в рамках Гуаньсі, дуже корисні для обох сторін хабарництва: у державних чиновників менше шансів бути спійманими, а у підприємців, готових дати хабар, більше шансів просунути свій бізнес. Це означає, що корумпований чиновник може надавати державні ресурси окремим особам і фірмам, ефективним в економічній діяльності (отже, вони можуть дозволити собі заплатити більш високий хабар). Корупція такого роду менш шкідлива, і це пояснює, чому Китай процвітає, незважаючи на корупцію.¹¹⁰

¹⁰⁷ Confucianism, Corruption and the Public Ethos. <https://www.encyclopedia.com/education/applied-and-social-sciences-magazines/confucianism-corruption-and-public-ethos>

¹⁰⁸ Meng, Qingli & Friday, Paul. (2014). Historical Overview of Corruption and China's Responses, 1978 to 2012: A quantitative and qualitative assessment. *Leadership and Policy Quarterly*. 3. 200-226.

¹⁰⁹ The Truth About Chinese Corruption. <https://carnegieendowment.org/2015/05/29/truth-about-chinese-corruption-pub-60265>

¹¹⁰ Li, Shaomin, «Assessment of and Outlook on China's Corruption and Anticorruption Campaigns: Stagnation in the Authoritarian Trap» (2017). *Management Faculty Publications*. 29.

За минулі роки в китайській корупції сталося фундаментальне зрушення: дрібні хабарі і розкрадання на нижчих рівнях пішли на спад, а корупція серед вищих чиновників стрімко зростає. Важко визначити точну грошову вартість того, скільки грошей втрачається в Китаї через корупцію, але, за оцінками, на початку 2000-х років прямі витрати на корупцію могли досягати \$86 млрд на рік.¹¹¹

Це стало загрозою для існування Комуністичної партії Китаю (КПК), і 2012 року новообраний генеральний секретар КПК Сі Цзіньпін оголосив про початок масштабної антикорупційної кампанії. У своїй промові Сі поклявся придушити як «тигрів», так і «мух» корупції – перші означають впливових чиновників, а другі – бюрократів нижчої ланки. Цей антикорупційний рейд був насправді безпрецедентним як за масштабами, так і за тривалістю: за останні дев'ять років 2,9 млн державних службовців стали фігурантами розслідування, понад 1,7 млн з них притягнуто до відповідальності.¹¹² Цей рейд відрізняється від попередніх антикорупційних заходів рівнем посадового становища чиновників. Тільки в 2019 році проведено розслідування щодо 62 високопосадовців. Для порівняння: під час попередніх адміністрацій Цзян Цземіня і Ху Цзіньтао було засуджено лише 48 (протягом 15 років) і 63 чиновники (протягом 10 років), відповідно.¹¹³

Деякі дослідники стверджують, що відбулася така зміна: функціонування китайської бюрократії тепер засноване на патронажі (під захистом Сі Цзіньпіна), а не на результатах роботи¹¹⁴. А що тільки частина чиновників перебуває під захистом Сі, то більшість решти не хоче виконувати свою роботу, боячись переслідування з боку антикорупційних органів.¹¹⁵ Це фактично паралізувало китайську бюрократію, що, своєю чергою, уповільнило економічне зростання.¹¹⁶

Однак до іноземного хабарництва в Китаї зовсім інший підхід. Вважається, що багато китайських підприємств, включаючи ті, що пов'язані з урядом або належать уряду, регулярно використовують корупційні практики для отримання переваг у зарубіжних країнах, особливо в африканських.¹¹⁷ У 2019 р. десятки китайських компаній опинилися у центрі пильної уваги в таких африканських країнах, як Кенія і Уганда, в зв'язку з передбачуваним хабарництвом і ухиленням від сплати податків¹¹⁸. Китай визнав наявність проблеми ще в 2011 році, коли підкуп іноземних державних службовців був визнаний кримінальним злочином, але за наступні сім років не було порушено жодної виконавчої провадження.¹¹⁹ Дослідники пов'язують відсутність контролю з бажанням Пекіна зберегти свої конкурентні переваги на світовому ринку.¹²⁰

¹¹¹ Corruption Threatens China's Future. <https://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=19628>

¹¹² Xi Jinping vows to fight 'tigers' and 'flies' in anti-corruption drive. <https://www.theguardian.com/world/2013/jan/22/xi-jinping-tigers-flies-corruption>

¹¹³ Xi Jinping's Anti-corruption Struggle: Eight Years On. <https://isdpeu.org/content/uploads/2021/04/Xi-Jinping-Anti-corruption-Struggle-IB-09.04.21.pdf>

¹¹⁴ China's Gilded Age: The Paradox of Economic Boom & Vast Corruption | Yuen Yuen Ang.

https://www.youtube.com/watch?v=7kaItpDD_Hs&ab_channel=NationalCommitteeonU.S.-ChinaRelations

¹¹⁵ With its corruption crackdown, China is also stamping out innovation. <https://theconversation.com/with-its-corruption-crackdown-china-is-also-stamping-out-innovation-68223>

¹¹⁶ Araral, Eduardo and Hui, Li and Khuong, Vu Minh and Hartley, Kris, Has China's Anti-Corruption Campaign Slowed Down Growth? (October 31, 2017). Lee Kuan Yew School of Public Policy Research Paper No. 17-29. <https://ssrn.com/abstract=3074893>

¹¹⁷ Chinese Corruption in Africa Undermines Beijing's Rhetoric About Friendship with the Continent. <https://www.heritage.org/global-politics/report/chinese-corruption-africa-undermines-beijings-rhetoric-about-friendship-the>

¹¹⁸ Chinese firms hit bribery and tax evasion troubles amid African corruption crackdowns. <https://kyc360.riskscreen.com/news/chinese-firms-hit-bribery-and-tax-evasion-troubles-amid-african-corruption-crackdowns/>

¹¹⁹ It's Time for China to Show Its Foreign Bribery Law is Not a Paper Tiger. <https://globalanticorruptionblog.com/2018/05/14/its-time-for-china-to-show-its-foreign-bribery-law-is-not-a-paper-tiger/>

¹²⁰ Ferguson, Gerry. «China's Deliberate Non-Enforcement of Foreign Corruption: A Practice That Needs to End». The International Lawyer, vol. 50, no. 3, 2017, pp. 503–528. <https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4549&context=til>

Таким чином, Китай має давню історичну традицію корупції, яка глибоко вкоренилася в китайській культурі у формі Гуаньсі. За останнє десятиліття КПК під керівництвом Сі Цзіньпіна призупинила корупцію, але деякі дослідники стверджують, що це лише сповільнило економічне зростання Китаю. Проте, ставлення до іноземного хабарництва залишається спокійним, оскільки це дає змогу китайським компаніям отримувати конкурентну перевагу на висококорумпованих ринках, особливо в африканських країнах.

В Україні, на думку деяких експертів, корупція не є проблемою для китайських бізнесменів. Якщо компанії необхідно отримати дозвіл, ліцензію або якийсь інший формальний документ за рішенням бюрократа, і потрібен хабар, щоб запевнити позитивне рішення або скоротити час на отримання документа, її керівники зазвичай виплачують гроші беззаперечно.

5.4. БОРГОВІ ІНСТРУМЕНТИ

Оскільки Китай – друга за величиною економіка світу, то китайські кредити стали вельми привабливими для країн, що розвиваються. Уже **2011 року Китай надавав країнам, що розвиваються, більше кредитів, ніж Світовий банк**¹²¹. Рівень отримання кредитів дуже високий через відсутність умов, які часто висувують більш суворі західні донори. З іншого боку, умови, які супроводжують китайське фінансування, також можна вважати «обмеженою допомогою»: кредит зазвичай супроводжується правом китайської сторони призначати підрядника і наймати китайську робочу силу, що часто досягається шляхом підписання двосторонньої угоди в обхід національного законодавства¹²².

Державні банки відіграють ключову роль в забезпеченні та реалізації китайського кредитування. До них належать Експортно-імпортний банк Китаю (СНEXІМ), Банк сільськогосподарського розвитку і Китайська корпорація банків розвитку. Ці три установи є великими кредитними організаціями з величезними кредитними можливостями і геополітичними планами. Експортно-імпортний банк Китаю (СНEXІМ), заснований 1994 року, працює під безпосереднім керівництвом Держради і має штаб-квартиру в Пекіні. Основними завданнями СНEXІМ є сприяння міжнародному економічному співробітництву і допомога китайським компаніям в підписанні зарубіжних контрактів та інвестуванні. Він надає кредити на експорт, інфраструктурні проекти та інвестиції. Однак кредити банку – і особливо пільгові – часто є частиною комплексного пакету політичного і економічного співробітництва.

Багато випадків демонструють, що відсутність жорстких умов управління коштами робить китайські кредити неймовірно конкурентоспроможними. Одним з найбільш яскравих прикладів є такий: китайське фінансування дозволило Анголі обійти умови належного управління, нав'язані західними партнерами. У період з 1997 по 2002 рік з державної скарбниці Анголи зникло понад \$4 млрд нафтових доходів. У відповідь на це міжнародні донори почали чинити тиск на ангольську владу, домагаючись більшої прозорості в нафтовому секторі. Приблизно в цей час СНEXІМ запропонував Анголі привабливий пільговий кредит – на неринкових умовах – в розмірі \$2 млрд. Отримавши цей кредит, Ангола легко відмовилася від західних грошей. Незабаром після підписання угоди Ангола стала найбільшим постачальником нафти в Китай¹²³.

¹²¹ Китай выдает развивающимся странам больше кредитов, чем Всемирный банк.

<https://news.finance.ua/ru/news/-/224387/kitaj-vydaet-razvivayushhimsya-stranam-bolshe-kreditov-chem-vsemirnyi-bank>

¹²² Aileen San Pablo, Baviera. *The Influence of Domestic Politics on Philippine Foreign Policy: The Case of Philippine-China Relations Since 2004*. S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, 2012

¹²³ Peter, Bosshard. *China's role in financing African infrastructure*. International Rivers Network 14, 2007.

Відсутність умов щодо належного управління – не єдина «вигода», яку приносять китайські кредити. Не будучи членом ОЕСР, Китай не підписав Заяву про дії щодо хабарництва і експортних кредитів. Таким чином, СНЕХІМ не має офіційної політики щодо корупції, і ця умова приваблює деякі країни, що розвиваються¹²⁴.

Яскравим прикладом є скандал з національною ширококутковою мережею на Філіппінах під час президентського терміну Глорії Арройо. У 2006 році Філіппіни домовилися зі Світовим банком і Азійським банком розвитку про позику в розмірі \$200 млн на реалізацію проекту¹²⁵. Саме тоді втрутився СНЕХІМ і запропонував пільговий кредит у розмірі \$329,5 млн під 3% річних на 15 років з 10-річним пільговим періодом. Умови і сума були набагато більш конкурентоспроможними, ніж ті, які пропонували інші міжнародні партнери; однак фінансування було погоджено лише за умови, що ZTE, китайська державна технологічна компанія, стане генеральним підрядником проекту.¹²⁶ Дуже скоро з'ясувалося, що ціна проекту була завищена як мінімум у п'ять разів, а за деякими оцінками, реальна вартість проекту становила лише \$50 млн. Політичний скандал призвів до розірвання контракту¹²⁷.

Китайські кредити для фінансових проектів рідко супроводжуються екологічними вимогами. Це ще один фактор, що приваблює багаті на ресурси країни, які розвиваються, часто з недемократичними і репресивними режимами. Більш того, оскільки кредити МВФ і Світового банку супроводжуються жорсткими умовами, а західні уряди не виконали свої обіцянки щодо надання допомоги Африці, запозичення у китайського Exim Bank стають дедалі більш популярними серед африканських урядів.

Судан є яскравим прикладом: з 1995 року Китайська національна нафтогазова корпорація розширила свою діяльність так, що Китай став найбільшим імпортером суданської нафти. СНЕХІМ відіграв у цьому критичну роль, інвестувавши значні кошти в трубопровід, залізницю і кілька електростанцій, як-от ГЕС Мерове. Коли міжнародні донори відмовилися фінансувати будівництво ГЕС Мерове через негативний соціальний та екологічний вплив проекту, СНЕХІМ втрутився, запропонувавши кредит на суму понад \$520 млн¹²⁸. Греблю побудував китайський консорціум CCMD, створений спеціально для реалізації міжнародних будівельних проектів. Задля створення водосховища довжиною 174 кілометри 50 тис. осіб були переселені з родючої долини Нілу в посушливі пустельні місця; рівень бідності в країні зріс.

Китай реалізує подібні інвестиційні пакети в Конго, Ефіопії, Замбії і Габоні. У Габоні, наприклад, компанія Sinorec без дозволу місцевого міністерства розвідала нафтові запаси в Національному парку Лоанго, наражаючи на небезпеку рідкісні види тварин¹²⁹.

Пільгові кредити підтримують геополітичні інтереси Китаю. Наприклад, країни Центральної та Східної Європи привабливі для Китаю з точки зору ініціативи «Один пояс, один шлях»: на відміну від ЄС, країни ЦСЄ часто пропонують державні гарантії для великих інфраструктурних проектів. Науковці стверджують, що за китайським фінансуванням стоять «пропозиції Пекіна, що є альтернативними до

¹²⁴ Peter, Bosshard. *China's role in financing African infrastructure*. International Rivers Network 14, 2007.

¹²⁵ Aileen San Pablo, Baviera. *The Influence of Domestic Politics on Philippine Foreign Policy: The Case of Philippine-China Relations Since 2004*. S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, 2012

¹²⁶ GMA News Online. *China offered to finance NBN if ZTE is awarded the project – DOTC exec*. February 19, 2008. <https://www.gmanetwork.com/news/news/nation/81222/china-offered-to-finance-nbn-if-zte-is-awarded-the-project-dotc-exec/story/>

¹²⁷ Aileen San Pablo, Baviera. *The Influence of Domestic Politics on Philippine Foreign Policy: The Case of Philippine-China Relations Since 2004*. S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, 2012

¹²⁸ Peter, Bosshard. *China's environmental footprint in Africa*. China in Africa Policy Briefing 3.1: 12, 2008.

¹²⁹ Peter, Bosshard. *China's role in financing African infrastructure*. International Rivers Network 14, 2007.

встановлених стандартів управління і трудових прав, наприклад, ослаблення фундаментальних цінностей, на розвиток яких у європейських країн пішли десятиліття».¹³⁰

Яскравим прикладом є проєкт чорногорського шосе, що з'єднує Чорногорію з Сербією: 165 км доріг, 48 тунелів і 107 мостів. Спочатку чорногорський уряд сподівався отримати кошти від Світового банку, ЄІВ і ЄБРР. Однак західні інститути відкинули проєкт як нездійснений. Автомагістраль була насамперед політичним питанням для Чорногорії – як символ національної єдності¹³¹. Тим часом Китай запропонував привабливі кредити для реалізації амбітного проєкту: €809 млн зі ставкою 2%, терміном погашення 20 років і шестирічним пільговим періодом, що було надзвичайно високою сумою для країни з півмільйонним населенням.

Проєкт фінансувався СНЕХІМ, а підрядником традиційно виступала гігантська державна корпорація China Road and Bridge Corporation, і дві третини будівельників були китайцями¹³². Це було зроблено всупереч правилам публічного тендеру і в обхід національних правил та правової системи – через двосторонню угоду з Китаєм, що є ще однією типовою рисою китайського фінансування. Експерти попереджали про потенційну «боргову пастку», оскільки СНЕХІМ отримує значні важелі впливу на Чорногорію, якщо в результаті непередбачених подій уряду буде важко погасити борг. Наприклад, у 2012 році державні гарантії склали додаткові 12% ВВП, і уряд Чорногорії мусив ініціювати додаткові кредитні угоди.

Нещодавнє дослідження¹³³ також пролило світло на особливі умови, які зазвичай згадуються в договорах китайського кредиту, що укладаються, як правило, між китайськими державними банками і урядами або державними підприємствами. По-перше, контракти містять положення про конфіденційність. Боржник не може розкривати суму, ставку, мету або навіть сам факт існування кредиту. По-друге, незважаючи на політичний характер таких кредитів, контракти містять жорсткі умови погашення, як-от спеціалізовані рахунки доходів, контрольовані боржником, пріоритет перед іншими боржниками (наприклад, пункт «Без Паризького клубу»), пункти про перехресний дефолт тощо. По-третє, існують обмеження на нові нормативні акти в країні.

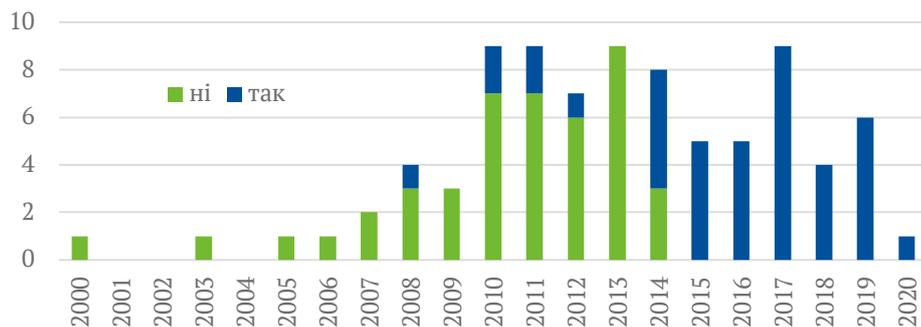
¹³⁰ Grgić, Mladen. Chinese infrastructural investments in the Balkans: political implications of the highway project in Montenegro. *Territory, Politics, Governance*, 7(1), 42-60, 2019.

¹³¹ Grgić, Mladen. Chinese infrastructural investments in the Balkans: political implications of the highway project in Montenegro. *Territory, Politics, Governance*, 7(1), 42-60, 2019.

¹³² Hana, Semanić. Controversial Chinese motorway the largest Montenegrin project since independence. *European Western Balkans*. April 16, 2019. <https://europeanwesternbalkans.com/2019/04/16/controversial-chinese-motorway-largest-montenegrin-project-since-independence/>

¹³³ How China lends. A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments. Anna Gelpert, Sebastian Horn, Scott Morris, Brad Parks, and Christoph Trebesch. Center for Global Development (CGD) Working Paper #573. March 2021. <https://www.cgdev.org/publication/how-china-lends-rare-look-into-100-debt-contracts-foreign-governments>

Рисунок 30. Застереження про конфіденційність у китайських кредитних договорах

Джерело: Центр глобального розвитку

Україна перебуває під радаром китайських інвестицій та іноземної допомоги з моменту здобуття країною незалежності 1991 року. Трьома основними джерелами китайських коштів для України є СНEXIM, Банк розвитку Китаю (CDB) і посольство Китаю. Наприклад, СНEXIM і CDB пропонували пільгові кредити в таких секторах:

- *Інфраструктура*: будівництво залізниці між Києвом і міжнародним аеропортом «Бориспіль» (підрядник – державна корпорація China National Machinery Industry Corporation) і Київської кільцевої автодороги.
- *Торгівля*: кредит Політехмеду для закупівлі автомобілів швидкої допомоги у китайського державного виробника автомобілів JAC Motors.
- *Вугільна промисловість*: кілька інвестиційних проєктів з реконструкції та переобладнання шахт, забезпечених державними гарантіями. Серед них – шахта імені Мельникова (ВАТ «Лисичанськвугілля»), шахта «Новопавлівська», шахта «Росія» і шахта імені Димитрова. Також Китай фінансував перехід українських ТЕЦ з газу на СПГ (НАК «Нафтогаз України»).
- *Сільське господарство*: сільськогосподарський проєкт «Україна», угода між Державною продовольчо-зерновою корпорацією України (ДПЗКУ) і Китайською національною машинобудівною і генпідрядною корпорацією (CNCEC).

Рисунок 31. Гарантований борг України перед китайськими кредиторами

Джерело: Міністерство Фінансів ¹³⁴

Прикметно, що **не всі угоди за кредитними угодами оголошуються публічно**. Іноді не розкривається навіть сума кредиту (у випадку Політехмеда), як будуть використані гроші

¹³⁴ State Debt and State Guaranteed Debt.

<https://mof.gov.ua/en/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>

(Укрпромбанк і СФГКУ) або які будуть точні частки СНЕХІМ і СДВ у розподілі коштів (експрес до міжнародного аеропорту «Бориспіль»)¹³⁵.

Китайська інвестиційна стратегія надання кредитів країнам, що розвиваються, під державні гарантії поширюється і на Україну. Один з найгучніших випадків стався 2012 року. Український парламент дозволив ДПЗКУ взяти у СНЕХІМ кредит в розмірі \$3 млрд під шестимісячний Libor + 4,5% на 15 років з п'ятирічним пільговим періодом, забезпеченим державними гарантіями¹³⁶. Цікаво, що ця угода обійшла закон про державні закупівлі – Верховна Рада проголосувала за спеціальний закон для отримання китайських коштів. Це дозволило китайським компаніям укладати контракти на неконкурентній основі, а витрачання кредиту не контролювалося.

Українська опозиція критикувала це рішення, вважаючи, що воно завдало шкоди вітчизняним виробникам машин і устаткування для агропромислового комплексу.¹³⁷ Угода також захищала китайську сторону від ризиків. Україна взяла на себе зобов'язання постачати 5 млн (деякі джерела називають 3 млн) тонн кукурудзи щорічно для погашення частини кредиту. На даний час Китай підтвердив отримання українського зерна на суму \$153 млн. Історія, що почалася 2012 року, триває досі. Існує ризик, що частина кредиту буде виплачена урядом під державні гарантії¹³⁸.

Загалом, в Китаї частка боргових інструментів у прямих іноземних інвестиціях є вищою від середнього рівня. У 2020 році загальний обсяг ПІІ, що надійшли в Україну, складався на 75% з капітальних інвестицій та на 25% з боргових інструментів. Для Китаю це співвідношення є у понад два рази вищим – 56%. Це означає, що китайські інвестори не готові нести ризики.

Рисунок 32. Боргові ПІІ

Джерело: Національний банк України

¹³⁵ CHINA.AIDDATA.ORG. <https://china.aiddata.org/projects/42559>

¹³⁶ CHINA.AIDDATA.ORG. <https://china.aiddata.org/projects/42559>

¹³⁷ Вмєсто кредита в \$3 млрд Китай предоставит Україне свои товары и услуги. <https://glavred.info/economics/93649-vmesto-kredita-v-3-mlrd-kitay-predostavit-ukraine-svoi-tovary-i-uslugi.html>

¹³⁸ Китайський кредит, взятий під держгарантії, може призвести до дефолту ДПЗКУ. <https://agronews.ua/news/kytayskyy-kredyt-vziatyy-pid-derzhharantii-mozhe-pryzvesty-do-defoltu-dpzk/>

5.5. ОФШОРИ

Для розташування компаній-посередників для своїх інвестицій китайські компанії зазвичай використовують інші юрисдикції. За даними ОЕСР¹³⁹, у 2003-2006 роках близько 80% китайських ПІІ прямували через Гонконг, Британські Віргінські і Кайманові острови. Основною причиною цього був комплекс обмежень на закордонні операції, а не оптимізація оподаткування. Деякі податкові стимули зникли в 2008 році, коли Китай уніфікував податкові ставки для місцевих та іноземних інвесторів, щоб припинити практику мінімізації оподаткування¹⁴⁰.

Україна теж потрапляє в цю тенденцію. Найбільші китайські інвестори в українську економіку технічно зареєстровані в Сінгапурі, Гонконгу і на Кіпрі. Державні китайські компанії також вдаються до цієї практики. CNBM використовує свою дочірню компанію в Сінгапурі, COFCO – в Нідерландах. На материковий Китай припадає \$76 млн ПІІ в Україну, на Гонконг – \$184 млн, на Сінгапур – \$338 млн (деякі інвестори, щоправда, повністю місцеві). Цифри по Нідерландах і Британських Віргінських островах є ще вищими (\$10 млрд і \$596 млн відповідно), але в цих випадках інвестори з інших країн теж використовують ці юрисдикції.

На відміну від Росії, китайські компанії зазвичай не використовують для маскування юридичних осіб, зареєстрованих в інших країнах і територіях. Більшість із них мають відповідні назви. Наприклад, мережа магазинів Watson належить європейській дочірній компанії Watson Europe Holding BV (Нідерланди). Xinwei належить компанії Xinwei (Кіпр) Telecom Co. Skyrizon також працює через свою дочірню компанію Skyrizon Aircraft Holdings Limited (Британські Віргінські острови).

5.6. СУДИ

Китай упевнено відстоює свою позицію в міжнародних судах і трибуналах. Останні роки ознаменувалися чотирма справами за участю китайських інвесторів.

СЕС. У 2014 році тодішній прем'єр-міністр Арсеній Яценюк заявив, що СЕС подав скаргу на \$3 млрд – тобто на всю суму позики, наданої Державній продовольчо-зерновій корпорації України (ДПЗКУ)¹⁴¹. Згодом з'ясувалося, що в арбітражі Асоціації торгівлі зерном та кормами (GAFTA) були оскаржені тільки деякі частини кредитів. У березні 2020 року тодішній в.о. генерального директора Державної зернової корпорації України Симон Чернявський згадував, що сума позову на той момент становила \$82 млн, але з урахуванням інших спірних угод у 2018 і 2019 роках загальна сума може досягати \$126 млн¹⁴². На початку 2021 року з'явилося повідомлення про те, що Україна нібито пропустила строк для апеляції¹⁴³. За словами джерела, схоже, це було зроблено навмисно.

¹³⁹ OECD Investment Policy Reviews: China 2008. Chapter 3. China's Outward Direct Investment.

<https://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/41792683.pdf>

¹⁴⁰ China Investment Policy. An update. Working Papers on International Investment 2013/01.

https://www.oecd.org/china/WP-2013_1.pdf

¹⁴¹ Китай подал иск о возмещении Украиной \$3 млрд агрокредита – Яценюк.

<https://interfax.com.ua/news/economic/193192.html>

¹⁴² Государственная зерновая корпорация выплатила китайской компании 4 миллиона долларов по решению суда.

<https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/03/2/657642/>

¹⁴³ Україна ледь не пропустила терміни оскарження рішення GAFTA по виплаті ДПЗКУ \$ 62 млн Китаю.

<https://agropolit.com/news/19305-ukrayina-led-ne-propustila-termini-oskarjennya-rishennya-gafta-po-viplati-dpzku--62-mln-kitayu>

CNBM. Новий власник найбільших сонячних електростанцій в Україні, CNBM, у грудні 2016 року заявив, що може оскаржити рішення про зниження зеленого тарифу в 1,8 рази.¹⁴⁴ Пізніше депутат Верховної Ради Андрій Герус в інтерв'ю розповів, що позов дійсно був поданий, його сума становила \$500 млн, і планувалося подати ще, але у серпні 2020 року CNBM пообіцяла відкликати позов і не подавати нових позовів¹⁴⁵. Згодом позов справді був відкликаний.

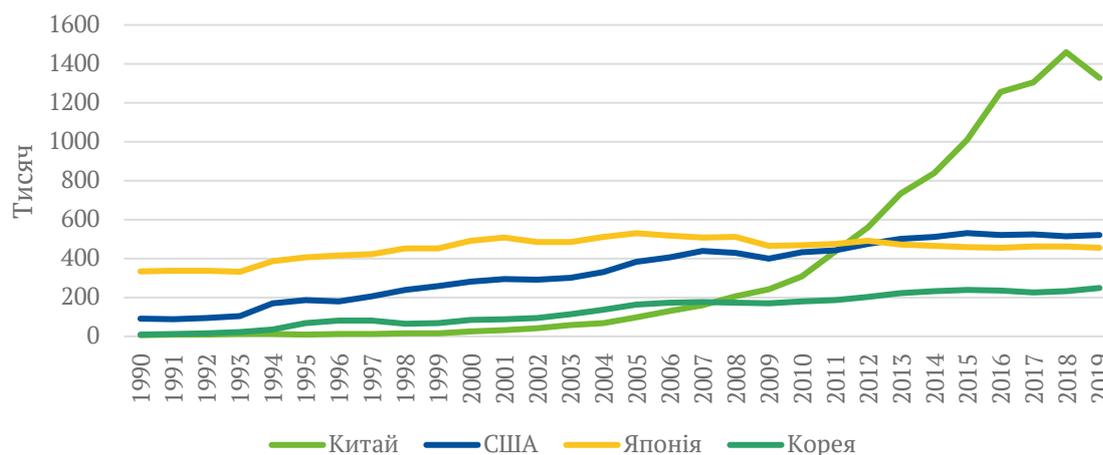
Sinohydro. У листопаді 2020 року компанія заявила, що збирається подати позов, оскільки «Укравтодор» вирішив відкликати контракт на реконструкцію об'їзної дороги в Житомирі. Позивач вважає розірвання контракту неправомірним, оскільки в контракті передбачено, що спори можуть бути вирішені за допомогою спеціальної ради з врегулювання суперечок, і активні спори досі перебувають на її розгляді.

Skyrizon. Найбільш обговорюваною є справа «Мотор Січ». Станом на 25 березня 2021 року в реєстрі судових рішень міститься 39 постанов, в тексті яких згадується Skyrizon (китайський інвестор). Є як кримінальні, так і господарські справи, здебільшого щодо арешту акцій. Остання справа була найгучнішою. Компанія Skyrizon Aircraft Holdings Limited (Віргінські острови) подала позов у Верховний суд України на Президента України Володимира Зеленського за рішення Ради безпеки, яке запровадило санкції проти чотирьох юридичних осіб та одного громадянина Китаю, пов'язаних із справою.

5.7. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

Китай є світовим лідером в галузі інновацій. За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ)¹⁴⁶, 2016 року Китай першим подолав позначку в один мільйон патентів, поданих за рік, обійшовши трьох інших лідерів. У 2018 року Китай встановив рекорд як за часткою в світі (43%), так і в абсолютному вираженні (1,46 млн). За останні 30 років річний приріст становив 20%. Більшість китайських патентів пов'язані з електромеханічним обладнанням, комп'ютерами, провідниками, вимірювальними і схожими пристроями.

Рисунок 33. Кількість поданих патентів

Джерело: ВОІВ

¹⁴⁴ China's CNBM could challenge Rada decision in international court to cut feed-in tariff for solar power plants. <https://en.interfax.com.ua/news/economic/393904.html>

¹⁴⁵ Андрей Герус: Не сказал бы, что люди с чемоданами денег ходят очень часто <https://oilpoint.com.ua/andrej-gerus-energoatom-czentrenergo-i-importerov-hotyat-po-ocheredi-pribit/>

¹⁴⁶ WIPO IP Statistics Data Center. <https://www3.wipo.int/ipstats/index.htm?tab=patent>

Проте, Китаю бракує досвіду в деяких критичних галузях, особливо в авіаційній і космічній, суднобудуванні та військовій техніці. Але щоб бути незалежною, КНР намагається купувати не тільки продукцію, а й технології, на яких вона заснована. У 2009 році Китай був готовий купити у «Мотор Січ» ліцензію на виробництво двигунів AI-222-25 для військово-тренувальних літаків, у 2013 році – двигун Д-18Т для важкого транспортного літака «Руслан».

Кораблі і їх двигуни також цікавлять Китай. У 1993 році «Зоря-Машпроект» надав Китаю ліцензію на виробництво газових турбін потужністю 25 МВт для суден на повітряній подушці. У 2009 і 2011 роках «Рособоронекспорт» звинуватив Україну в порушенні прав власності щодо виробництва суден на повітряній подушці «Зубр» в Криму (завод «Море» в Феодосії).

Ходили чутки, що підписана 2016 року угода між ДП «Антонов» і Китайською корпорацією аерокосмічної промисловості (АІСС) про довгострокову співпрацю за програмою Ан-225 «Мрія» нібито включає передачу китайській стороні прав власності з документацією і специфікаціями на машину.¹⁴⁷ Офіційно «Антонов» заперечує ці звинувачення.¹⁴⁸ Але галузеві експерти кажуть, що як мінімум передача технічної документації мала би бути правдою, оскільки добудову літака планувалося здійснювати в Китаї. Крім того, на їх думку, інвестиції в складальні потужності не мали б сенсу, якби не планувалось серійне виробництво.

Однак деякі експерти зауважують, що звинувачення Китаю в крадіжці інтелектуальної власності застаріли. На даний час Китай сам є великим виробником інтелектуальної власності. Більш того, будучи таким виробником, Китай зацікавлений у міжнародному забезпеченні захисту прав інтелектуальної власності. Нині значення індексу міжнародних прав власності¹⁴⁹ для Китаю становить 6,045 (з 10) і продовжує збільшуватися, тимчасом як у України – 4,466.

5.8. ГРОМАДИ

В Україні склався стереотип, що в китайських проєктах зазвичай задіяний не тільки китайський капітал і китайські товари (особливо обладнання), а й китайська робоча сила. Але це не так. По-перше, середня зарплата в Україні нижча, ніж в Китаї, тому у китайських працівників немає стимулів переїжджати сюди. По-друге, для великих проєктів це технічно складне завдання – перевезти велику кількість людей в іншу країну, без знання мови тощо. По-третє, місцева українська влада, вірогідно, не підтримає цього, а для працевлаштування іноземних громадян необхідно отримувати її дозвіл.

Китайські громади в Україні нечисленні. Нині в Україні проживає близько 30 тис. осіб китайського походження. Більшість китайських емігрантів проживають у великих містах – Києві, Харкові, Одесі. Найбільш видатне співтовариство – неурядова організація «Китайська діаспора в Україні». Заснована 2016 року, налічує близько 400 активних членів, ставить за мету сприяти дружбі між двома народами, розвитку освіти та торгівлі. Цікаво, що керівництво китайської діаспори також володіє сільськогосподарськими фірмами з китайським корінням, розташованими переважно на сході країни. Лі Сюеган, лідер організації, володіє декількома приватними сільськогосподарськими

¹⁴⁷ Antonov Sells Dormant An-225 Heavyliifter Program to China.

<https://www.ainonline.com/aviation-news/defense/2016-09-06/antonov-sells-dormant-225-heavyliifter-program-china>

¹⁴⁸ Передача КНР інтелектуальної собствениости на Ан-225 «Мрія» в ходе сотрудничества с АІСС не предусмотрена.

<https://interfax.com.ua/news/economic/367450.html>

¹⁴⁹ Property Rights Alliance. International Property Rights Index 2020.

<https://www.internationalpropertyrightsindex.org/#compare-panel>

підприємствами. Його діловими партнерами є інші члени діаспори. Фірми переважно займаються вирощуванням зернових і торгівлею ними.

Зокрема, Лі Сюеган керує невеликими приватними компаніями у сільському господарстві та інших секторах¹⁵⁰:

- ТОВ «Агро-Інвест»: вирощування зернових (крім рису), зернобобових та олійних культур, торгівля необробленим тютюном, молочне скотарство, виробництво кормів для тварин.
- Китайсько-українська інвестиційна компанія із сільського господарства: вирощування зернових (крім рису), зернобобових та олійних культур; розведення молочної худоби; переробка молока, виробництво масла та сиру.
- ТОВ «Ексім-Юніон»: гуртова торгівля зерном, фруктами та овочами, необробленим тютюном, насінням та кормами для тварин; торгівля сільськогосподарською сировиною, живими тваринами, текстильною сировиною та напівфабрикатами.
- Great China Wall International LLC: гуртова та роздрібна торгівля.
- ТОВ « ZHI-F»: будівництво.
- ТОВ «Цанхен» (припинено): дослідження ринку.
- ТОВ «Асоціація сільськогосподарського та промислового розвитку «Бейдухуан Україна» (припинено): торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням та кормами для тварин, сільськогосподарською технікою та обладнанням; роздрібна торгівля квітами, рослинами, насінням, добривами, домашніми тваринами та кормами.

«Китайська діаспора в Україні» співпрацює з українськими університетами. Наприклад, у березні 2021 року члени громадської організації відвідали Сумський національний аграрний університет – їх дуже зацікавили унікальні харчові технології факультету харчових технологій, як-от гіпоалергенне молоко, ремісничі сири і ковбаси.

¹⁵⁰ На основі інформації від YouControl